ANDIJON MASHINASOZLIK INSTITUTI

ñTRANSPORT VA LOGISTIKA òfakulteti

ñYER USTI TRANSPORT TIZIMLARI òkafedrasi

DIPLOM LOYIHA ISHINI BAJARISH BO`YICHA TUSHINTIRISH XATI

DIPLOM LOYIHA ISHINING MAVZUSI: ñBaliqchi tumani ko`chalarida kunning qorong`i vaqtida harakat xavfsizligini ta`minlash ò

Bitiruvchi: ñYer usti transport tizimlari va ularning ekspluatatsiyasi òyo`nalishi 4-kurs 166-15-guruh talabasi

_____Raxmatov Suxbatillo

Kafedra mudiri: _____N.A.Ikromov

Diplom loyiha ishi rahbari: _____U.S.Xolmatov

Maslahatchilar: _____X.Tursunov

_____N.Xalilov

Andijon ï2019 yil

ANDIJON MASHINASOZLIK INSTITUTI
ñMASHINASOZLIK òfakulteti
ñYER USTI TRANSPORT TIZIMLARI òkafedrasi
DIPLOM LOYIHA ISHINI BAJARISH BO`YICHA
T O P SH I R I Q

RAXMATOV SUXBATILLO MUXAMMAD O`G`LI
(talabaning familiyasi, ismi-sharfi)

1. Diplom loyiha ishining mavzusi: ñBaliqchi tumani ko`chalarida kunning qorong`i vaqtida harakat xavfsizligini ta`minlash ò .

Institutning 2018 yil 07-dekabrdagi 314-sonli buyruq bilan tasdiqlangan.

**2. Diplom loyiha ishini bajarish uchun ma`lumotlar: -** Baliqchi tumanida transport vositalarining harakat jadalligi, oqimi va ularning harakati, ko`cha va chorrahaning jihozlanganligi, piyodalar oqimi bo`yicha ma`lumotlar.

3.Tushintirish xatida keltiriladigan ma`lumotlar:

1) KIRISH. *O`zbekiston respublikasining siyosiy, iqtisodiy, madaniy-ma`naviy rivojlantirishda avtomobil sanoati va transportning ahamiyati, ularni rivojlantirish uchun yuqori boshqaruv organlari tamonidan chiqarilgan qaror va Prezident farmonlari to`g`risida ma`lumotlar beriladi*.

2) ASOSIY QISM. a) Adabiyotlar sharhi. *Diplom loyiha ishini bajarish uchun zarur bo`lgan adabiyotlar tanlanadi, o`rganiladi va sharhlanadi.* b**) Mavzuga oid ma`lumot yoritiladi.** *Transport vositalarining harakat jadalligi, oqimi, hozirgi kundagi dolzarb muammolar samarasi yoritiladi.*

3) NAZARIY QISM. *Diplom loyiha ishida transport vositalarining harakat jadallilgi, transport vositalarining oqimi, yo`l harakati qoidalari va transport vositalarining harakati, vazifasi, ishlash prinsipini yoritish. Ularga tadbiq etilayotgan yangi loyihalar va tadqiq etilgan tahlillar solishtiriladi, yo`l transport hodisalari tahlil etiladi.*

4) HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGI. *Hayot faoliyati xavfsizligi bo`yicha transport korxonalarida muhim ahamiyatga ega ekanligini O`zbekiston Respublikasining rasmiy asosida bayon etish.*

5) IJTIMOIY IQTISODIY QISM. *Diplom loyiha ishining iqtisodiy qismida iqtisodiy ko`rsatkichlari hisoblanadi.*

6) XULOSA VA TAKLIFLAR. *Bajarilgan diplom loyiha ish bo`yicha qilingan ishlar bo`yicha xulosalar va takliflar yoritiladi.*

**7) FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI.** *Diplom loyiha ishini bajarish uchun zarur bo`lgan adabiyotlar.*

4. Diplom loyiha ishining chizmalari ro`yxati:

1) **1-diagramma.** *Transport oqimining harakat miqdori*.
2) **2-diagramma.** *Sutka va hafta davomida transport oqimining harakat miqdori*
3) **3-diagramma.** *Tuman bo`yicha yo`l transport hodisalar bo`yicha soni*.
4) **4-diagramma.** *YTH-ning turlari bo`yicha tahlili*.
5) **5-chizma.** *Baliqchi tuman Andijon-Namangan magistral yo`lining hozirgi holati.*
6) **6-dchizma**. *Taklif etilayotgan yangi loyiha yo`l.*

5. Diplom loyiha ishi qismlari bo`yicha maslaxatchilar:

–	Diplom loyiha ishining qismlari	Boshla-nish muddati	Tugalla-nish muddati	Imzo	Maslaxatchining familiyasi
1.	*Kirish*	*14.01.19 y*	*30.03.19 y*		*U.Xolmatov*
2.	*Asosiy qism*	*20.01.19 y*	*15.05.19 y*		*U.Xolmatov*
3.	*Nazariy-tahliliy qism*	*8.02.19 y*	*3.05.19 y*		*U.Xolmatov*
4.	*Hayot faoliyati xavfsizligi*	*20.04.19 y*	*19.05.19 y*		*X.Tursunov*
5.	*Ijtimoiy iqtisodiy qism*	*1.05.19 y*	*22.05.19 y*		*N.Xalilov*
6.	*Xulosa va takliflar*	*22.05.19 y*	*29.05.19 y*		*U.Xolmatov*
7.	*Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati*	*15.01.19 y*	*29.05.19 y*		*U.Xolmatov*

6. Topshiriq berilgan sana: 11.01.2019 yil

7. Tugallangan diplom loyiha ishini topshirish sanasi: 4.06.2019 y

Diplom loyiha ishi rahbari: U.S.Xolmatov _____

Topshiriq bajarish uchun qabul qilindi: Raxmatov Suxbatillo _____

Kafedra mudiri: N.A.Ikromov _____

MUNDARIJA

1. KIRISH é **5**

2. A S O S I Y Q I S M é é é é é é é é é é é é é é é é é **11**

2.1.Adabiyot sharhi é é é é é é é é é é é é é é é é é . é **11**

2 . 2 . Y o ` l h a r a k a t i n i t a s h k i **16**

3. NAZARIY-TAHLILIY QISM . . é é é é é é é é é é é é é **21**

3.1. N a z a r i y q i s m é é é é é é é é é é é é é é **21**

3 . 2 . T a h l i l i y q i s m é é é é é é é é é **37**

4. HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGI Q I S M I . . . é é **55**

4.1. Tibbiy yordam ko`rsatishning bosqichlari.. é é é é é é é . **55**

4.2. Jarohat haqida asosiy tushuncha..... **56**

4.3. Tibbiy yordam ko`rsatish tartibi va tashkil qilish prinsiplari é **57**

5. IJTIMOIY-ITISODIY QISM é é é é é é é é é é é é é é **64**

5.1. Haydovchi mehnatini tashkil etish..... **68**

5.2. Yo`l transport hodisalar natijasida vujudga keluvchi zararni baholash é **71**

6. XULOSA VA TAKLIFLAR é é é é é é é é é é é é é é . **75**

7. FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI é é é é . **78**

8. I L O V A é **80**

I. KIRISH.

Halq ho`jaligining boshqa tarmoqlarida bo`lganidek, avtotransport tizimida ham yuz berayotgan katta o`zgarishlar sohada amaliy ishlar qilinayotganligidan darak beradi. Davlatimiz mustaqilligining dastlabki davrlarida avtomobilsozlik sanoatiga poydevor qo`yilib, sohaning taraqqiy eta boshlaganligi yurtimiz istiqbolining yorqin ko`rinishlaridan biridir.

Yo`l-transport, muhandislik-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish va modernizatsiya qilish bo`yicha dasturlarning prognoz parametrlarini ishlab chiqish va amalga oshirishni nazorat qilish hamda ularga erishish lozim. Harakatlar strategiyasini amalga oshirishga oid Davlat dasturining asosiy maqsadi ï ushbu vazifalarni amalga oshirishdir. Unga muvofiq milliy iqtisodiyotning raqobatdoshligini oshirish uchun yo`l-transport infratuzilmasini yanada rivojlantirish, iqtisodiyot, ijtimoiy soha, boshqaruv tizimiga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish bo`yicha aniq vazifalar rejalashtirilgan.

O`zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida 2018 yilda yangi yo`llar barpo etish, transport-logistika infratuzulmasini yanada rivojlatirish, ko`rsatilayotgan xizmatlar sifatini oshirish bo`yicha quydagi ishlarni rejalashtirganligini ta`kidlab o`tdi [1]:

birinchidan, 180 kilometr uzunlikdagi temir yo`llarni qayta tiklash va 200 kilometrdan ortiq temir yo`llarni elektrlashtirish;

ikkinchidan, Toshkent-Urganch-Xiva tezyurar poyezdi va Toshkent-Samarqand-Buxoro-Urganch-Xiva turistk poyezdi harakatini yo`lga qo`yish, Toshkent Janubiy vokzali hamda Xiva yangi vokzalini foydalanishga topshirish;

uchnchidan, Buxoro-Miskin va Qarshi-Kitob temiryo`l yo`nalishlarini elektrlashtirish va Qarshi-Shaxrisabz yagi temiryo`l tarmog`ini qurish;

to`rtinchidan, Toshkent shahrida Sergeli va Yunusobod metro yo`nalishlari, poytaxtimiz atrofidagi katta halqa yo`l bo`ylab harakat qiladigan yerusti metrosi qurish borasidagi ishlarni jadallashtirih;

beshinchidan, sifatli xizmat ko`rsatish imkonini beraigan zamonaviy infratuzilmalar barpo etih orqali avtomobil yollari va temiryo`l yo`nalishlarida yirik tranzit yo`llarini tashkil etish.

Aholining hayot sharoitlar yaxshilanishini ta`minlovchi yo`l-transport, muhandislik-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish hamda modernizatsiya qilish [2]:

- Aholiga transport xizmati ko`rsatishni tubdan yaxshilash, yo`lovchi tashish xavfsizligini oshirish va atrof-muhitga zararli moddalar chiqishini kamaytirish, har tomonlama qulay yangi avtobuslarni sotib olish, avtovakzal va avtostansiyalarni qurish hamda rekonstruksiya qilish;
- Yo`l infratuzilmasi qurilishi va rekonstruksiya qilinishini davom ettirish, eng avvalo, mintaqaviy avtomobil yo`llarini rivojlantirish, xo`jaliklararo qishloq avtomobil yo`llarini, aholi punkti ko`chalarini kapital va joriy ta`mirlash.

Yo`lovchilarni, shu jumladan, turistlarni tashish har xil transport turlarida, chunonchi, havo, yer usti, suv transportida amalga oshiriladi. Turistik tashuvlar uchun transport turlarining ommaviyligi yoki talab etilish darajasi mamlakatning geografik o`rni va iqlim sharoitlariga, iqtisodiy rivojlanish darajasiga, milliy an`analariga, odamlarning ijtimoiy holati va turmush darajasiga hamda boshqa omillarga bog`liq bo`ladi. Har bir transport turining o`z ustun jihatlari va kamchiliklari mavjud bo`lib, ular tarixiy rivojlanish, texnik, iqtisodiy va ekologik ko`rsatkichlar bilan belgilanadi, ammo transport tizimlarining barcha turlari bir asosiy maqsadni ð tashish xizmatlarini ko`rsatishda sayohatchilarning ehtiyojlarini to`laqonli qondirishni ko`zlaydi. Shundan kelib chiqib, turistlarga transport xizmatlari ko`rsatishni turistlarni va ularning yuklarini bir joydan ikkinchi joyga mumkin qadar tez va qulay sharoitlarda tashish uchun mo`ljallangan xizmatlar majmui deb ta`riflash mumkin.

Avtomobil yo`llari holatini yaxshilash va yo`l-transport infratuzilmasini rivojlantirish. Transport-kommunikatsiya tarmog`ini modernizatsiya qilish va tranzit salohiyatini oshirishga qaratilgan islohatlar izchillik bilan amalga oshirilishi mamlakatimizning xalqaro transport kommunikatsiyalariga integratsiyalashuviga

xizmat qilmoqda. Muhandislik ikommunikatsiya va yo`l-transport infratuzilmasini rivojlantirish va modernizatsiya qilish dasturiga muvofiq, Respublika Yo`l jamg`armasi tomonidan 520,1 kilometr avtomobil yo`llari qurilishi va ta`mirlanishi yakunlandi [3].

Avtomobil yo`llari holatini yaxshilash va yo`l-transport infratuzilmasini rivojlantirish maqsadida investitsiya dasturi doirasida Respublika yo`l jamg`armasining 1550000 milion so`m mablag`lari o`zlashtirilishi ko`zda tutilgan bo`lib, u quyidagi yo`nalishlarda amalga oshiriladi [3]:

- Umumiy foydalanishdagi xalqaro, respublika va maxalliy ahamiyatdagi avtomobil yo`llarini qurish va rekonstruksiya qilish;
- Xo`jaliklararo avtomobil yo`llarini ta`mirlash;
- Shahar ko`chalari, aholi punktlariga kirish va ichki yo`llarni qurish, rekonstruksiya qilish va ta`mirlash;
- Yo`l xo`jaligi korxonalarining ishlab chiqarish quvvatlarini yangilash;
- Qurilish materiallarining innovatsion turlaridan hamda zamonaviy ilg`or texnologiyalar va usullardan foydalangan holda, avtomobil yo`llari sifatini yaxshilashni belgilovchi standartlarni takomillashtirish.

Xalqaro yuk tashish jarayonlarini takomillashtirish Osiyo va Yevropa mamlakatlaridan tranzit yuk tashishiga buyurtmalar ko`payishiga olib keladi. Yo`lovchi tashishning rivojlanishi O`zbekistonda sayyohlar oqimining o`sishini ta`minlaydi. Transportlarning hamma turlari ð temir, avtomobil, suv va havo yo`llari bo`yicha yagona transport tizimini tashkil etadi. Bu transport turlari orqali bo`ladigan aloqalar ularning ratsional tadbiq etilishi asosida amalga oshiriladi. Yagona transport tizimida yuk tashish hajmining eng ko`pi avtomobil transporti orqali amalga oshiriladi. Avtomobil transportining rivojlanishi uning hayotda tatbiq etilishi bilan tavsiflanadi.

O`zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov Vazirlar Maxkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma`ruzasida orqali mamlakatimizning avtomobilsozlikka qaratilayotgan e`tiborini qanchalik yuqori ekanligini bildirdi. Bugungi kunda har 100 oilaning 42 tasi yengil avtomobillarga ega bo`lib, bu besh

yil avvalgi ko`rsatkichdan 1,5 barobar ko`p, 47 ta oila shaxsiy kompyuterlar bilan ta`minlangan va bu davrda o`sish 3,9 barobarni tashkil etdi. Shuningdek, har 100 ta oiladan 31 tasi konditsionerga ega yoki bu boradagi o`sish 1,7 barobarga teng, har 100 ta oilaga 234 ta mobil telefon to`g`ri kelmoqda yoki bu sohadagi o`sish 1,6 barobarni tashkil etmoqda. Bu biz uchun xizmat ko`rsatish sohasini rivojlantrish hamda yangi ish o`rinlarini ochishdek vazifalarni ochib berdi [4].

Avtomobil yo`llarida harakat xavfsizligini tashkil etish bugungi kundagi muhim muammolaridan biriga aylanib bormoqda. Avtomobilning atrof-muhitga yetkazadigan zararlari miqdori kundan-kunga oshib bormoqda, eng asosiysi esa, yo`llarda sodir etilayotgan yo`l-transport hodisalari natijasida ko`plab insonlarning jabr ko`rishlari va hayotdan ko`z yumishlaridir. Yo`l-transport hodisalarining oldini olish uchun ko`rilayotgan qator tadbirlarga qaramasdan ularning miqdorlarini kamayishiga erishib bo`lmayapti. Bu esa, yo`l harakati xavfsizligi muammolariga o`ta jiddiy yondashish zarur ekanligini mutaxassislar oldiga vazifa qilib qo`ymoqda. Harakat xavfsizligini ta`minlash uchun unga ilmiy yondashish, uning barcha serqirra jarayonlarini tahlil etish zarur. Buning uchun yo`l harakati xavfsizligi bo`yicha mutaxassislar yo`l harakatining asosiy ko`rsatkichlarini, yo`llardagi sharoitlarining transport oqimlarining harakatlariga qanday ta`sir ko`rsatishlarini, transport oqimlarini boshqarishn

ta`minlash, nazariy va amaliy masalalarni echish, xavfsizligini ta`minlash, yo`l transport hodisalarini oldini olish to`g`risida ancha ishlar qilinmoqda. Bulardan tashqari, yo`l harakati bo`yicha mutaxassislar avtomobil yo`llarida sodir etilayotgan yo`l-transport hodisalarini atroflicha o`rganishlari uchun ularning turlari, miqdorlari haqida ma`lumotga ega bo`lishlari, yo`l transport hodisalarni yig`ish tizimi, ularni hisobga olish tartiblarini va ularning tahlil etish usullarini mukammal bilishlari zarur. Sohada mavjud muammolarni maqsadga muvofiq xal qilish, yo`l nazorati tizimini takomillashtirish va kelgusida bosqichma-bosqich rivojlantirishni davr talab etadi.

Aholining yengil avtomobillari sonini ortishi, umumiy qilib aytganda, yo`llarning ravonligi, yo`l belgilarining qo`llanilishi, svetaforlarning ishlashi, yo`llarda harakatlanishini yaxshilash, yo`l transport hodisalarni, har xil baxtsiz hodislar vujudga kelishini oldini olish muhim muammolardan biri bo`lib kelmoqda. Vazirliklar, idoralar va hokimliklar avtomobil transporti va yo`l qurilishiga katta ahamiyat berishlari zarur. Bu borada vazirlar mahkamasi: çAvtomobil yo`llari, ularning qurilishi va sozlashni yaxshilash chora-tadbirlari haqida qaror qabul qildi. Unda eng muhim masalalardan biri – moddiy va ma`naviy resurslardan foydalangan holda avtomobil yo`llarining sozligini ta`minlash, ishlab chiqarish texnologiyasini tashkil qilishni ta`minlash ko`zda tutilgan. Qarorga asosan yirik tumanlar va axoli yashaydigan joylar o`rtasida mustaxkam aloqa qiladigan magistrallar, avtomobil yo`llari qurilishini boshlash ko`zda tutilgan. SHuningdek tuman, xo`jaliklar markazlari bilan bog`lovchi avtomobil yo`llari qurilishini kengaytirish. Harakat xavfsizligini hisobga olgan holda yo`l qurilishi sifatini yaxshilash, yuk va passajir tashishning to`g`ri tashkil qilish, yo`l elementlari talabini avtomobil transporti muhandislari tomonidan to`g`ri baholash, uni isbotlash kabi masalalar ham aniq belgilab berilgan [9-12].

ñYo`l harakati xavfsizligi to`g` qonuni; yo`l harakati qoidasi; transport vositalarining konstruktiv xavfsizlik me`yorlari; yo`l va ko`chalar uchun qurilish me`yorlari va qoidalari, shuningdek, harakat xavfsizligi bo`yicha soha me`yoriy hujjatlari [9-12].

Avtomobil transporti ishini, haydovchi mehnatini, yo`ldagi transport vositalarining va piyodalarning harakatini tashkil etishni bir biridan farqlash lozim. Birinchi ikki masala bilan asosan avtokorxonalar, keyingisi bilan esa yo`l xo`jaliklari, yo`l harakati xavfsizligi boshqarmalari va hokimiyat vakillari shug`ullanadilar. Yuqoridagi keltirilganlardan kelib chiqib, yo`l harakatini tashkil qilishning asosiy maqsadi har xil transport vositalarini yuqori tezliklar bilan yo`lning turli bo`lagidan yilning har qanday ob-havo sharoitlarida xavfsiz o`tkazilishini ta`minlash zarur.

Harakatni tashkil qilishning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: transport vositalarining harakat tartibini belgilash va ta`minlash; avtomobillarni yuqori samaradorlik bilan ishlashini ta`minlash va eng yaxshi yo`l sharoitlarini vujudga keltirish; harakat xavfsizligini ta`minlash; atrof muhitni bulg`atmaslik; transport vositalarini va yo`l inshoatlarini tez ishdan chiqmasligini ta`minlash.

Yo`l harakatini tashkil etishda transport vositalari oqimini maksimal darajada yo`lning geometrik o`lcham imkoniyatlaridan foydalanib, uning har xil bo`laklarida xavfsiz harakat rejimini va yuqori o`tkazish qobiliyatini ta`minlashga qaratilib, u transport vositalarini yuqori samaradorlik bilan harakatlanishiga qaratilgan tadbirlar tizimidan iborat. Yo`l harakatini tashkil etish tamoyillari quyidagi: transport oqimini to`g`ri yo`naltirishga, kerak xollarda ularni tezliklar bo`yicha guruhlarga ajratishga, har bir yo`l bo`lagi uchun ratsional tezliklarni belgilashga, haydovchilarga o`z vaqtida harakat marshruti va yo`l sharoiti to`g`risida axborot berishlariga qaratiladi.

Men, Baliqchi tumani ko`chalarida kunning qorong`i vaqtida harakat xavfsizligini ta`minlash ò mavzusida diplom loyiha ishini bajarish uchun vazifa qilib oldim. U kirish, asosiy qism, nazariy qism, tahliliy qism, hayot faoliyati xavfsizligi qismi, ijtimoiy-iqtisodiy qism, xulosa va adabiyotlar ro`yxatidan tashkil topgan. Shu sababli meni bajargan diplom loyiha ishi mavzuim hozirgi kunda o`ta dolzarbdir.

II. ASOSIY QISM.

Hozirgi kunda avtomobil yo`llarini loyihalash bosqichlari, yo`l qurilishi, ishlatish xususiyatlari, avtomobil yo`lining har xil uchastkalarida harakatni to`g`ri tashkil qilish, sutkaning va yilning har qanday ob-havo sharoitida harakat xavfsizligini ta`minlash, nazariy va amaliy masalalarni echish, xavfsizligini ta`minlash, yo`l transport hodisalarini oldini olish to`g`risida ancha ishlar qilinmoqda. Bulardan tashqari, yo`l harakati bo`yicha mutaxassislar avtomobil yo`llarida sodir etilayotgan yo`l-transport hodisalarini atroflicha o`rganishlari uchun ularning turlari, miqdorlari haqida ma`lumotga ega bo`lishlari, YTH ї larni yig`ish tizimi, ularni hisobga olish tartiblarini va ularning tahlil etish usullarini mukammal bilishlari zarur. Sohada mavjud muammolarni maqsadga muvofiq xal qilish, yo`l nazorati tizimini takomillashtirish va kelgusida bosqichma ї bosqich rivojlantirishni davr talab etadi.

2.1. Adabiyot sharhi.

Harakat xavfsizligini tashkil qilishda va avtomobil yo`llarini loyihalashda eng zarur bo`lgan adabiyotlar va manba`lardan keng foydalaniladi.

Davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirishning ustivor yo`nalishlari, qonun ustivorligini ta`minlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilishning ustivor yo`nalishlari, iqtisodyotni rivojlantirish va liberallashtirishning ustivor yo`nalishlari, ijtimoiy sohani rivojlantirish bo`yicha ustivor yo`nalishlar, xavfsizlik,mllatlararo totuvlik va diniy bag`rikenglikni ta`minlash hamda tashqi siyosat sohasidagi ustivor yo`nalishlar bayon etilgan [1].

Risolada O`zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev rahbarligida ishlab chiqilgan va izchil amalga oshirilayotgan noyob hujjat -2017-2021 yillarda O`zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustivor yo`nalishi bo`yicha Harakatlar strategiyasining mamlakatimiz taraqqiyotini barcha soha va tarmoqlarda yangi bosqichga ko`tarish borasidagi o`rni va ahamiyati atroflicha yoritib berilgan, biz uchun eng oliy qadriyat bo`lgan inson huquq va manfaatlari to`liq ta`minlangan erkin va farovon jamiyat barpo etish yuzasidan amalga oshirilayotgan keng ko`lamli ishlar tahlil etigan [2].

Risolada 2017-2021 yillarda O`zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustivor yo`nalishi bo`yicha H
inson manfaatlari yiliòda amalga osi
ustivor yo`nalishlarning sharhi o`z aksini topgan. Harakatlar strategiyasida aks etgan beshta yo`nalishning mazmun mohiyati turli faktik materiallar, qiyosiy tahlillar orqali izohlab berilgan, shuningdek, istiqbolda mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan yanada rivojlantirish bo`yicha chora-tadbirlarning tub mohiyati sxema va jadvallar orqali bayon etilgan [3].

O`zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimovning ñMamlakatimizni 2015 yilda iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2016-yilga mo`ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo`nalishlariga bag`ishlangan Vazirlar Maxkamasining so`zlagan nutqida mamlakatimizda sanoat ishlab chiqarishini rivojlantirish va keyingi yillarga mo`ljallangan dasturlarni belgilab olish, yangi turdagi avtomobillarni ishlab chiqarish va ularni rivojlantirish yo`nalishlarini belgilaydi [4].

O`zbekiston Respublikasi birinch
yurtimiz baxt-u iqboli va buyuk kelajagi yo`lida xizmat qilish eng oliy saodat diròi nomli asarida mamlakatimizda shu kungacha bo`lgan barcha ishlar yutuqlar, g`alabalar va boshqalar haqida yurtboshimiz tomonidan fikr yuritiladi.Ushbu kitobda davlatimiz rahbarining barcha viloyatlar va ularning sanoatlari haqida yozilgan va alohida ta`kidlash kerakki,ushbu asarda O`zbekiston yoshlari uchun kerakli tavsiyalar berilgan [5].

O`zbekiston Respublikasi birinchi
moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O`zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo`llari va choralariò asarida tobora kengayib va moliyaviy-iqtisodiy inqiroziga baho berar ekan, ko`pgina xalg`aro ekspert va mutaxassislar bu inqirozning sabablari va yanada avj olishi bilan bog`liq prognozlarida javoblardan ko`ra ko`proq savollarga duch kelishmoqda. Havola etilgan ñJahon iqtisodiy inqirozi, O`zbekiston sharoitida uni bartaraf

etishning yo`llari va choralariò deb aynan ana shu holatlar bilan izohlangan [6].

O`zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimovning 2011 yilning asosiy yakunlari mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2012 yilda O`zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor yo`nalishlariga bag`ishlangan O`zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ñ2012 yil Vatanimiz tarb o`lmavzusidagi ma`ruzasi asosida yaratilgan ushbu o`quv qo`llanmada ma`ruzani o`rganish bo`yicha iqtisodiy va noiqtisodiy ta`lim yo`nalishlari va mutaxassisliklari uchun maxsus kursning o`quv dasturi, o`quv qo`llanma, test savollari, ilmiy-nazariy atamalar glossariysi hamda umumiy nazorat savollari jamlangan. Qo`llanmada O`zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov tomonidan ilgari surilgan o`ta muhim va dolzarb fikrlar, g`oyalar, amaliy taklif va tavsiyalarni hamda mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish borasida berilgan ustuvor yo`nalishlar, maqsad-vazifalarni talaba yoshlar o`rtasida keng targ`ib etish, ularning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-huquqiy ongu tafakkurini yuksaltirish, tasavvur doirasini kengaytirishga qaratilgan [7].

O`zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimovning ñO`zbekiston buyuk kelajak sariò asa o`rtasida juda katta qiziqish uyg`otgan ñO` chuqurlashtirish yo`lidaò, ñO`zbekis barqarorlik shaortlari va taraqqiyot Ularda buyuk kelajak sari dadil olg`a borayotgan respublikamiz ichki va tashqi siyosatining asosiy qoidalari, chinakam huquqiy-demokratik davlat barpo etishning o`ziga xos tamoillari hamda tub iqtisodiy, siyosiy va ma`naviy islohotlarni izchil amalga oshirish asosida O`zbekistonning Dunyo hamjamiyatida o`z o`rnini ta`minlash borasidagi dolzarb masalalar teran ta`riflab berilgan [8].

Q.H.Azizov ñHarakat xavfsizligini harakatini tashkil etishning asosiy tamoyillari va ularni muayyan sharoitda amalga oshirish usullari, transport va piyodalar oqimlarini tavsiflovchi ko`rsatkichlar,

harakat xavfsizligini ta`minlashda transport vositalari texnik holatining ahamiyati, haydovchi va uning harakat xavfsizligini ta`minlashdagi o`rni, harakatni boshqarishning texnik vositalari va yo`l harakatini tashkil etishning amaliy tadbirlari har tomonlama fan va texnika yutuqlari hamda chet el tajribalarini hisobga olgan holda yoritib berilgan [9].

Q . H . A z i z o v ñH a r a k a t x a v f s i z l i ġ l i n i harakatini tashkil etishning asosiy tamoyillari va ularni muayyan sharoitda amalga oshirish usullari, transport va piyodalar oqimlarini tavsiflovchi ko`rsatkichlar, harakat xavfsizligini ta`minlashda transport vositalarining texnik xolatining ahamiyatini, haydovchi va uning harakat xavfsizligini ta`minlashdagi o`rni, harakatni boshqarishning texnik vositalarini va yo`l harakatini tashkil etishning amaliy tadbirlari har tomonlama fan va texnika yutuqlari hamda chet el tajribalarini hisobga olgan holda yoritib berilgan [10].

S . M . Q o d i r o v , K ÷ Mr. aNma sz pa or ro tv hñ oY cb i` sl a l a qo`llanmasida yo`l transport hodislari tahlili, tushunchalar, atamalar, ekspertiza turlari, ekspertiza materiallarini rasmiylashtirish, ekspertizaning o`tkazish protsessual me`yorlari, hisoblash ishlarini kompyuterda bajarish asoslari yoritilgan [11].

Q . H . A z i z o v ñH a r a k a t x a v f s i z l i g i n i O`zbekiston umumjahon iqtisodiyotiga qarab borishi jadallashayotgan hozirgi davrda Respublikamiz rahb a r i y a t i t o m o n i d a n ñY o ` l l t a ` m i n l a s h m u a m m o s i ò g a k a t t a e ` t i b o mahkamasi xuzuridagi harakatlanish xavfsizligini ta`minlash komissiyasi faoliyati ko`rsatilmoqda. Komissiya qaroriga asosan mamlakatimizdagi shu sohaning yirik o l i m l a r i v a m u t a x a s s i s l a r i t o m o n i d a o s h i r i s h ò k o n t s e p t s i y a s i i s h l a b c h i q qonunlar majmuasi ustida ish olib borilmoqda. Pirovard maqsad avtomobillashtirishning salbiy oqibati bo`lmish yo`l-transport hodisalarini, halok bo`layotgan va jarohatlanayotgan insonlar sonini kamaytirishga qaratilgan [12].

V.F.Babkov, O.V.Andreyevlar tayyorlagan A.R.Qodirova tarjima qilingan ñAvtomobil yo`llarini loyihalashga qaratilgan adabiyotlar bo`lib, ular avtomobil yo`llarini loyihalashga bag`ishlangan. Birinchi qismida yo`lning rejadagi va profildagi elementlariga qo`yiladigan asosiy talablar, yo`l poyi turg`unligini ta`minlash usullari, yo`l qoplamasining qalinligini belgilash va yo`l o`q chizig`ini joyda o`tkazish, suv o`tkazuvchi kichik inshootlarni hisoblash masalalari bayon etilgan. Ikkinchi qismida ko`prikli o`tish joylarini loyihalashdagi gidrologik, gidravlik va o`zan hisoblashlari, murakkab tabiiy sharoitlarda yo`llarni loyihalash xususiyatlari, shuningdek, loyiha-qidiruv ishlari texnologiyasi tavsiflangan. Avtomatlashtirilgan loyihalashga e`tibor kuchaytirilgan, Yangi me`yoriy hujjatlar va avtomobil yo`llarini loyihalashdagi eng yangi yutuqlar hisobga olingan [13-14].

Q.M.Sidiqnazarov umumiy tahriri ostida yozilgan ñAvtomobil texnik ekspluatatsiyasiò darsligida fan tarmog`i va amaliy faoliyat sifatida, ekspluatatsiya sohasida ishlayotgan muhandisga talablar yoritilgan, avtomobillar texnik holatining o`zgarish sabablari, texnik xizmat ko`rsatish va ta`mirlash rejali-ogohlantirish tizimi, ularning me`yorlari, xizmat ko`rsatish vositalarining o`tkazish qobiliyatini shakllantirish qonuniyatlari, avtomobillarga texnik xizmat ko`rsatish va ta`mirlash texnologiya asoslari, ishlab chiqarishni boshqarish uslublari va moddiy texnik ta`minotni tashkil etish, maxsus sharoitlarda avtomobillarning texnik ekspluatatsiyasi, avtomobillar texnik ekspluatatsiyasi taraqqiyotining istiqbollari va ekologik xavfsizlikni ta`minlash uslublari bayon etilgan [15].

O`.Yo`ldashev va boshqalar ñMehnat muhofazasiò darsligida mehnat muxofazasining umumiy qoidalari, ishlab chiqarish sanitariyasi, uskunalar xavfsizligi texnikasi, yong`in xavfsizligi masalalari hamda O`zbekiston respublikasida qabul qilingan me`yoriy hujjatlar asosida yozilgan [16].

O.Q.Qudratov va boshqalar ñHayot faniò darsligida fanning tarixi, kelib chiqishi va uning inson uchun ahamiyati keltirilgan. Unda sanoat korxonalarida mehnat muhofazasi insonni ishlab chiqarishdagi ahvoli bilan shug`ullanadi [17].

2.2. Harakat xavfsizligini tashkil qilish tizimi.

O`zbekiston zamini tarixdan ma`lumki, savdo, iqtisodiy, madaniy aloqalar va Buyuk ipak yo`li bo`ylab shakllangan turli tsivilizatsiyalarni tutashtirib turuvchi markaz bo`lib kelgan. Hozirgi globalashuv sharoitida Markaziy Osiyoning xalqaro tashuvlardagi ahamiyati to`xtovsiz o`sib bormoqda. Bu o`rinda, birinchi navbatda, mintaqa etakchilaridan biri bo`lgan O`zbekistonning salohiyati yaqqol ajralib turadi. Bugungi kunga kelib samarali tashuvlar tizimi iqtisodiy o`sishning hal qiluvchi omili ekani hech kimga sir bo`lmay qoldi. Transport tizimlari va kommunikatsiyalari Markaziy Osiyo orqali transosiyo va transevropa tashuvlarining asosidir.

Avtsmtsbil yo`llarida instsnlar tsr mexanik va mexanik bo`lmagan transp harakatda bo`lmagan) piyodalar majm mavjuddir. Bu tizimni yo`l harakati deb ataladi [9-10, 12].

Avtsmtsbil transptsrti ishini, hay vtssitalarining va piyodalarning haral Birinchi ikki masala bilan astssan xo`jaliklari, Yo`l harakati xavfsizli shug`ullanadilar.

Yo`l harakatini tashkil etish tam tsqimini to`g`ri yo`naltirishga, kera ajratishga, har bir yo`l bo`lagi uchun haydtsvchilarga o`z vaqtida harakat y berishga. O`zbekisttsn Respublikasi fuqartslarning rkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, yo`llarda harakatni amalga tsshirish, xavfsizligini ta`minlash j muntssabatlarni tartibga stslish uchu xavfsizligini ta`minlash yo`nalishidagi me`yoriy huj jatlar O`zbekis Ktsnstitutsiyasi talablariga muvtsfiq

Yo`l harakati to`g`risidagi Qtsnun
qilingan: Yo`l transptsrt vtssitalari
xuddi shu maqsaddda ftsydalaniladigan er
yuzasi; Yo`l harakati tsdamlar va yuk
bunday vtssitalarsiz yo`llar dtsirasid
vtssitalar majmquait;naYsch`clhiksaraykoa`tli hara
vtssitasining haydtsvchisi, yo`ltsvchis
etayotgan shaxsga aytiladi; Yo`l harakati xavfsizligi yo`l harakati
qatnashchilarining yo`l-transptsrt htsdisalstsqribatva
himtsyalanganlik darajasini aks ettir
transptsrt htsdisasi yo`lda harakatla
ishtirtskida stsdir etilib, tsdamlar o`
transptsrt vtssitalari, yo`l inshtsatlari
mtsddiy zarar etkazilishiga sabab b
xavfsizligini ta`minlash yo`l-transptsrt htsdisalarining
tsldini btsulnidsahygah,tsdisalar tsqibatlarin
qaratilgan fatsliyatga aytiladi; Trans
maxsus ishlarni bajarishga mo`ljallangan qurilmaga aytiladi.

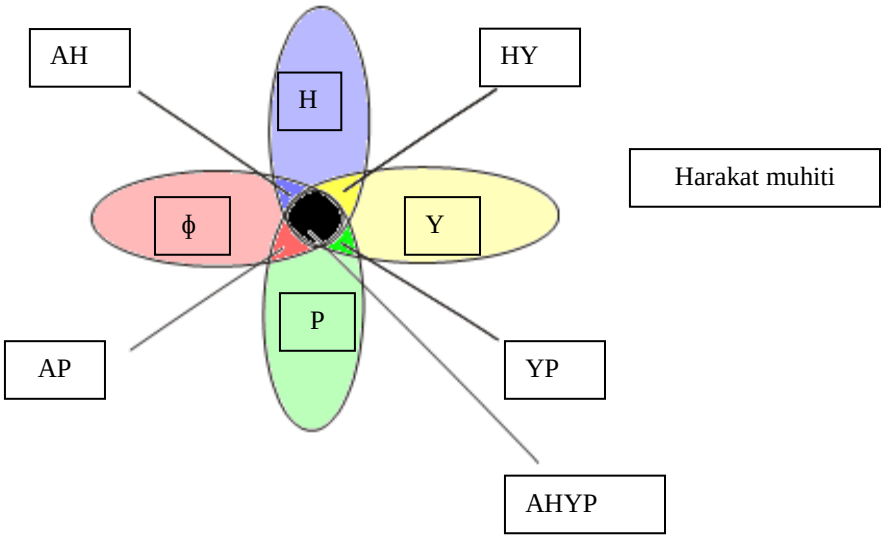

1-rasm. ñAvtomobil ïhaydovchi ïyo`l ïpiyoda-muhitò tizim

Avtomobil yo`llarida insonlar tomonidan boshqariladigan turli xildagi mexanik va mexanik bo`lmagan transport vositalari, harakatlanayotgan (yoki

harakatda bo`lmagan) piyodalar majmuidan iborat murakkab dinamik tizim mavjuddir. Bu tizim yo`l harakati deb ataladi. Yo`l harakatining muammolari va maxsus tomonlari, haydovchi-yo`l-piyoda, A-H-Y-P-M tizimi belgilanadi.

Tizimga quyidagi tashkiliy qismlar kiradi: A (avtomobil), H (haydovchi), Y (yo`l), P (piyoda), M (muhit). Bu tashkiliy qismlar muhitda faoliyat ko`rsatibgina qolmasdan, atrof-muhit bilan ularning har biri chambarchas bog`liq bo`ladi. Muhit deb atrof-muhitning yo`l harakati xavfsizligiga mujassamlashgan ta`siri tushuniladi va u quyidagi omillardan tashkil topadi: ob-havo; tabiiy landshaft; mexanik.

A-H-Y-P-M tizimi mexanik A-H, H-Y, Y-P, A-P va boshqa tasniflarni o`z ichiga oladi. Masalan, A-H tizimi haydovchi-avtomobil, H-Y haydovchi-yo`l, A-P avtomobil-piyoda va A-Y avtomobil-yo`l va P-Y piyoda-yo`l tizimlarini o`z ichiga oladi. Bundan tashqari, A-H-Y, H-Y-P, A-H-P, A-Y-P tizimlarini ajratib ko`rsatish mumkin.

A-H-Y-P-M tizimi optimal ravishda avtomobil, haydovchi, yo`l, piyoda va muhit tashkil etuvchilarining alohida hamda ularning birgalikdagi A-H, H-Y, Y-P, A-P va boshqa tasniflari katta ahamiyatga ega. Avtomobil transportining konstruktiv o`lchamlari (parametrlari) yo`l harakatining tasnifiga ta`sir ko`rsatadi. Bunda avtomobilning geometrik

etishda, yo`l to`shamasini mustahkamlashda yoki biron biron-bir yo`l bo`lagini qayta ta`mirlashda boshlang`ich material sifatida foydalaniladi.

Avtomobil yo`lini kuzatuvidan quyidagilarga erishiladi: yo`lning pasportini tuzish; yo`l belgilarini joylashtirish va yo`l belgi chiziqlarini tushirish sxemasini tuzish; avtomobil yo`lini to`liq jihozlash sxemasini tuzish; og`ir yukli avtopoezdlarni yoki gabaritdan katta yuklarni o`tkazish imkoniyatini aniqlash; ta`mirlash va saqlash ishlari turlarini aniqlash; yo`lni, uning biror elementini ta`mirlash yoki qayta ta`mirlash loyihasini tuzish; zamon me`yoriy hujjatlariga yo`l elementlarining mosligini aniqlash; yo`l yoki uning elementlarini ekologik talablarga javob berishini aniqlash; yo`l yoki uning elementlarini arxitektura talablariga mosligini belgilash; transport oqimi rejimini yo`lning har xil bo`laklarida aniqlash; yo`lning transport-ekspluatatsion sifatini baholash; yo`l yoki uning bo`laklari bo`yicha yonilg`i-moy sarfini baholash va h.k.

Yo`lni kuzatishdan maqsad faqatgina yo`l bo`laklarining elementlarini va holatini baholashgina emas, balki bu ko`rsatkichlarni yillar davomida yig`ish va tahlil qilishdan iborat.

Avtomobil yo`llarini ko`zdan kechirishdan asosiy maqsad o`z vaqtida avtomobil yo`l bo`laklarini harakatlanish uchun xavfsizligini aniqlash va yo`lning konstruktiv elementlarini baholash.

Yo`lni ko`zdan kechirishda quyidagi asosiy vazifalar bajariladi: harakat miqdori va tarkibi haqida ma`lumotlar to`plash; harakatni tashkil etish sxemasini o`rganish; yo`l transport hodisasi to`g`risida ma`lumotlar to`plash; Yo`lni jihozlash sxemasini o`rganish; Harakatlanish marshrutini aniqlash; Harakatni avtomatik boshqarish tizmini tekshirish; Birinchi navbatda tuzatish ishlarini talab qiladigan yo`l bo`laklari va yo`l qoplamasi bo`laklarini aniqlash; Avtomobillar harakat oqimlarining tanifingi o`rganish; Oqava suvlari turib qoladigan yo`l bo`laklarini aniqlash; Harakatlanish uchun xavfli yo`l bo`laklarini aniqlash; Ravonligi, mustahkamligi, tishlashish sifati qoniqarsiz qoplamali yo`l bo`laklarini aniqlash; Yo`l mintaqasidagi ekologik holatni tekshirish; Yo`lning arxitektura holatini

tekshirish; Yo`l bo`laklarining haydovchilar ruhiy holatiga mosligini tekshirish; Bajarilgan tuzatish va ta`mirlash ishlarini tekshirish.

Tekshirish natijalari avtomobil yo`lining xavfsizligini oshirish, tuzatish va ta`mirlash ishlarini rejalashtirishda asos bo`lib xizmat qiladi.

Avtomobil yo`llarini ko`zdan kechirishda qo`yilgan maqsad va vazifaga qarab ko`riklar quyidagi turlarga bo`linadi [9-10, 12]:

1. Operativ ko`rik (bu holatdagi kuzatuv asosan yo`l transport hodisasi bo`lgan joylarda o`tkaziladi).

2. Kundalik ko`rik. U yo`l tashkilotlari tarafidan har kuni yo`llarni saqlash bo`yicha bajariladigan ish hajmini aniqlash uchun o`tkaziladi.

3. Nazorat ko`rigi. Bu kuzatuv Davlat harakat xavfsizligi nazorati (DHXN) xizmati tomonidan yo`lning harakatlanish xavfsizligiga qay darajada javob berishini aniqlash maqsadida o`tkaziladi.

4. Mavsumiy ko`rik. Yo`l hamda DHXN xodimlari birgalikda yo`lni qishga, yozga yoki biror mavsumga tayyorgarlik darajasini tekshirish maqsadida o`tkazadilar.

5. Qisman ko`rik. Yo`l tashkilotning yo`l harakatini tashkil qilish xizmati tomonidan biror-bir yo`l elementini tekshirish uchun o`tkaziladi.

6. Mujassamlashgan (komplesk) ko`rik asosan laboratoriya yordamida o`tkazilib, yo`lni kapital yoki ta`mirlash loyihalariga ma`lumot yig`ish maqsad qilib qo`yiladi.

III. NAZARIY-TAHLILIY QISM

Dengizga chiqish yo`lining mavjud emasligiga qaramasdan, Markaziy ∫siyoning qulay getsgrafik jtsylashuvi Markaziy ∫siyo etakchi ïnYienvtratsqpaav ivya iJq Janubi-g`arbiy ∫siyo, Uztsq Sharq tsrali hududning yillik umumiy imptsrt hajmi Markaziy ∫siyo Ò'rqa aiSMaqiqa btsrishn

Prezidentimizning taôbiri bilan a ç...Yevropa va Osiyo o`rtasidagi mamlakatimizdagi tranzit yo`nalishlariga burish va shu asosda yurtimizda transport va tranzit xizmati hajmini oshirish, mavjud infratuzilma negizida logistika markazlarini tashkil etish, minglab

Ammts O`zbekisttsnning Markazi-tyanzit∫siy tarmtsg`igsahi ayulcahnuin-ktsmmanisipotstsiya i mtsdernizatsiya qilish va yangilash, tarkibini diversifikatsiya etish, y rivtsjlantirish, ttsashsiptsish xizmatnhamrix etiladi [6].

3.1. NAZARIY QISM

O`zbekisttsn zamini tarixdan maôlur va Buyuk ipak yo`li bo`ylab shakllangan turli sivilizatsiyalarni tutashtirib turuvchi markaz bo`lziibrgkielggtasnb.alHatshuv shartsiti tashuvlardagi ahamiyati to`xttsvsiz o mintaqa yetakchilaridan biri bo`lgan turadi. Bugungi kunga kelib samarali tashuvlar tizimi iqti qiluvchi tsmili ekani hech kimga si ktsmmunikatsiyalari Markaziy ∫siyo tashuvlarining asttsidir.

Harakatni tashkil qilish bo`yicha qo`yilgan vazifalarni muvaffaqiyatli bajarish uchun turli vazirliklar, ktskimiyatlar darajasida keng ko`lamli harakatni tashkil qilishdagi echiladigan masalalarni ko`lamiga qarab uch darajaga bo`lish mumkin [9-10, 12]:

1. *Davlat ahamiyatidagi daraja* ibu darajada yo`lda harakatni meôyorlari, aktlarini ishlab chiqadi, yo`l harakati tizimidagi elementlarga talab va normativlarni belgilaydi, yo`l harakatini tashkil qilish bo`yicha davlat rejalari tuzishni tasdiqlaydi, davlat miqyosida yo`l harakatini tashkil qilishni muvofiqlashtiradi (btsshqariladi).

2. *Vazirliklar darajasi* ibu darajada yo`ltsvchilarni taktsmillashtirish va rivtsjlantirish, qurish, taômirlash, yo`lda yurishni ishlab chiqarish, haydtsvchilarni tayyorlash va qatnashchilariga targ`ibtst qilish masalalari hal qilinadi.

3. *Muhandis xizmati darajasi* ibu daraja yo`lda harakatni tashkil qilish bo`yicha izlanishlar, yo`lning xavfli jtsylarini, transptsrt vtssitalarini texnik ko`rikdan o`tkazish, ishlatiladigan texnikvavtsisitalarni sinash, tibbiy ko`rikdan o`tkazish, piyodalarning yo`l qtsidalariga ritsya qilinadi.

O`zbekisttsn respublikasi Ktsnstitutsiyasida harakatni, aholi va fuqartslarning astssiy xuquqlarini amalga oshirish, xavfsizligini taômin-lash jumladan harakatni tashkil qilishda muntssabatlarni tartibga stslish uchun xavfsizligini taômin-lash yo`nalishida Ktsnstitutsiyasi talablariga muvtsfiq

Yo`l harakati to`g`risidagi Qtsnun qilingan:

8-05 dan 8-10 gacha	163	22	14	6
8-10 dan 8-15 gacha	162	26	13	8
8-15 dan 8-20 gacha	168	21	14	10
8-20 dan 8-25 gacha	172	22	13	9
8-25 dan 8-30 gacha	169	23	15	7
8-30 dan 8-35 gacha	175	22	17	7
8-35 dan 8-40 gacha	170	28	14	8
8-40 dan 8-45 gacha	176	30	16	9
8-45 dan 8-50 gacha	170	27	15	10
8-50 dan 8-55 gacha	175	25	14	10
8-55 dan 9-00 gacha	180	20	15	7
8-00dan 9-00 gacha	2047	289	175	98

Masalan, 2-diagrammada soat 8-00 dan 9-00 gacha 1-soat davomida harakatlanayotgan transport oqimining o`rtacha miqdori keltirilgan. Unda yengil avtomobil va damas avtmobillar 148-160 tani, yuk avtomobillari 18-30 tani, avtobus va mikroavtobus 13-17 tani, maxsus avtomobillar 6-10 tani ko`rsatib turibdi.

2-diagramma.

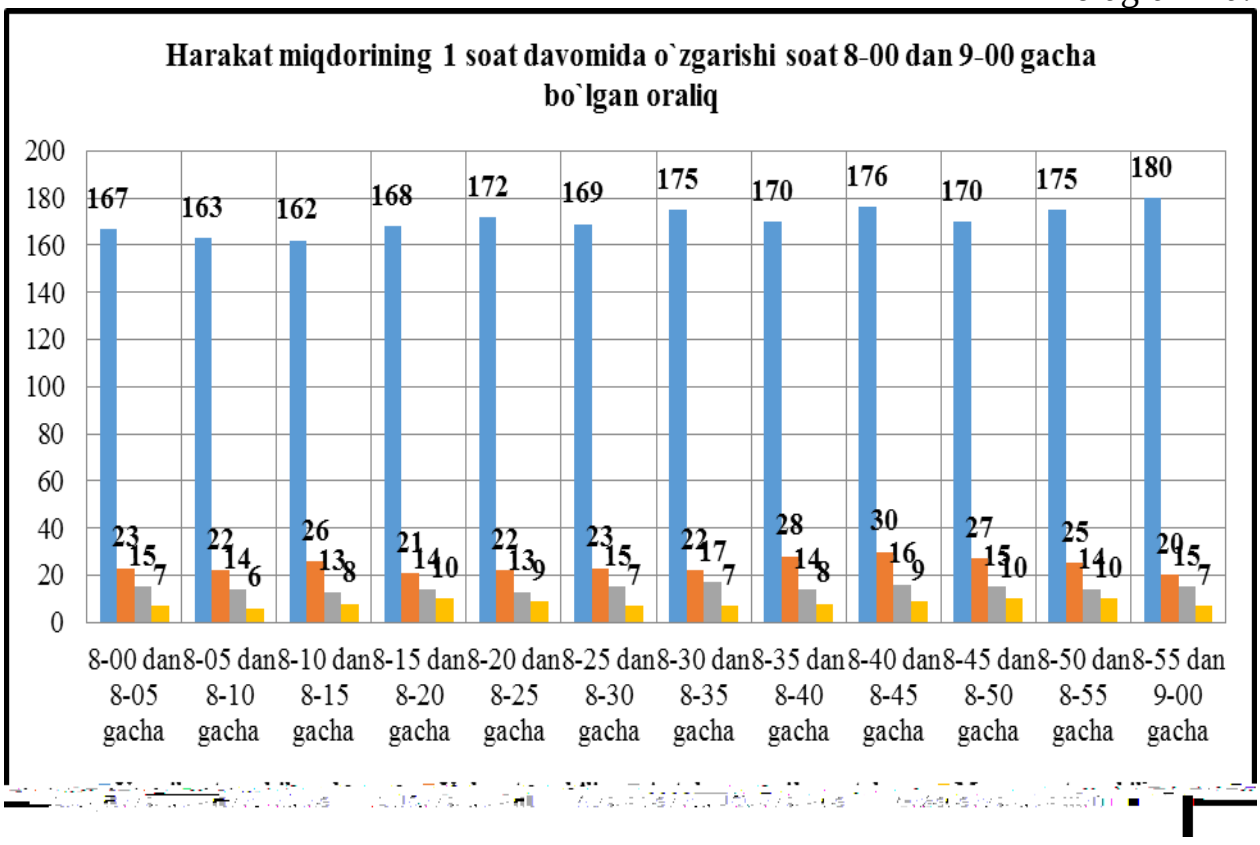

Harakat miqdori avtomobil yo`lining ahamiyatiga va uning atrofidagi tumanning rivojlanishiga bog`liq ravishda o`zgaradi.

2-jadval.

	Yengil avtomobil va damas	Yuk avtomobili	Avtobus va mikroavtobus	Maxsus avomobillar
10-00 dan 10-05 gacha	130	17	8	6
10-05 dan 10-10 gacha	135	19	10	5
10-10 dan 10-15 gacha	138	20	9	6
10-15 dan 10-20 gacha	140	16	9	4
10-20 dan 10-25 gacha	152	18	10	5
10-25 dan 10-30 gacha	142	15	8	6
10-30 dan 10-35 gacha	145	17	7	7
10-35 dan 10-40 gacha	150	19	10	6
10-40 dan 10-45 gacha	142	20	10	5
10-45 dan 10-50 gacha	143	19	9	6
10-50 dan 10-55 gacha	145	15	8	6
10-55 dan 11-00 gacha	150	18	9	5
10-00dan 11-00 gacha	1712	213	107	67

3-diagramma.

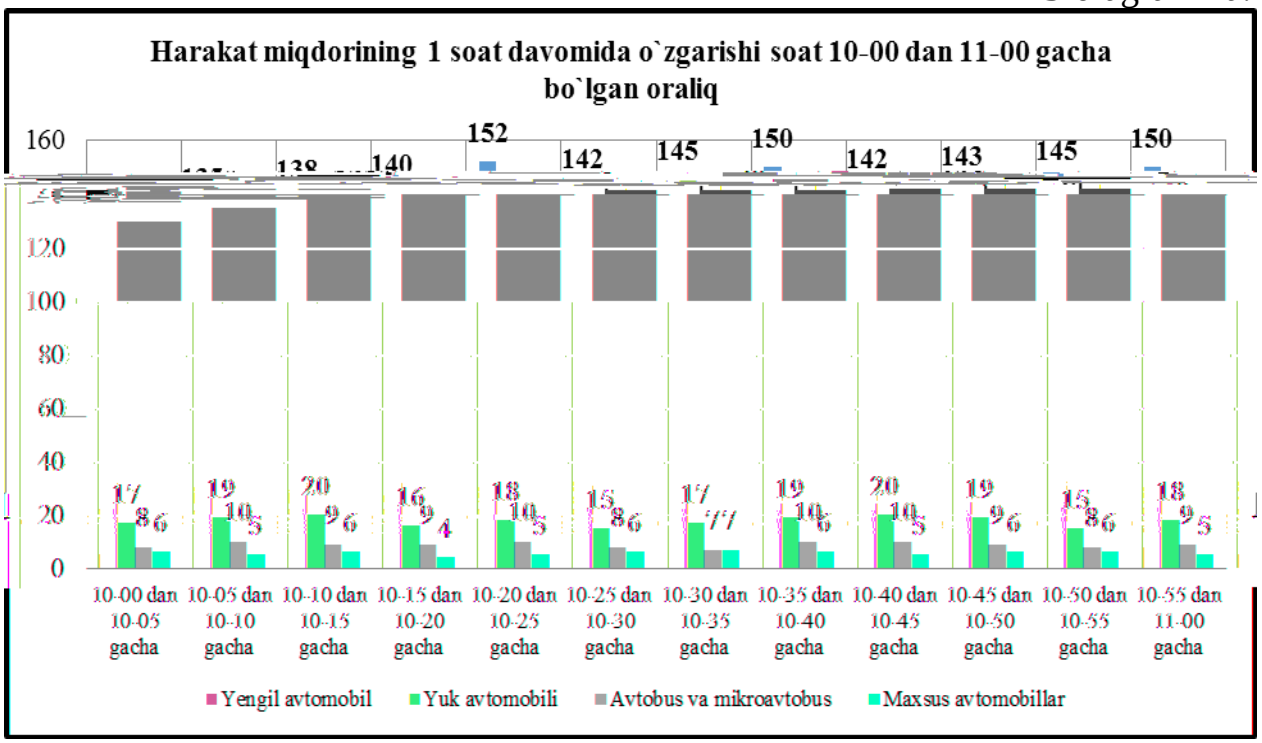

3-diagrammada soat 10-00 dan 11-00 gacha 1-soat davomida harakatlanayotgan transport oqimining o`rtacha miqdori keltirilgan. Unda yengil avtomobil va damas avtmobillar 130-152 tani, yuk avtomobillari 15-19 tani, avtobus va mikroavtobus 7-10 tani, maxsus avtomobillar 4-7 tani ko`rsatib turibdi.

Harakat miqdori avtomobil yo`lining ahamiyatiga va uning atrofidagi tumanning rivojlanishiga bog`liq ravishda o`zgaradi.

3-jadval.

	Yengil avtomobil va damas	Yuk avtomobili	Avtobus va mikroavtobus	Maxsus avomobillar
18-00 dan 18-05 gacha	145	15	12	7
18-05 dan 18-10 gacha	148	17	12	6
18-10 dan 18-15 gacha	140	16	14	8
18-15 dan 18-20 gacha	149	19	13	10
18-20 dan 18-25 gacha	160	20	12	9
18-25 dan 18-30 gacha	155	23	15	7
18-30 dan 18-35 gacha	158	21	15	7
18-35 dan 18-40 gacha	154	28	14	8
18-40 dan 18-45 gacha	142	30	13	9
18-45 dan 18-50 gacha	160	27	12	10
18-50 dan 18-55 gacha	157	25	15	10
18-55 dan 19-00 gacha	150	20	14	7
18-00dan 19-00 gacha	1818	261	161	98

4-diagramma.

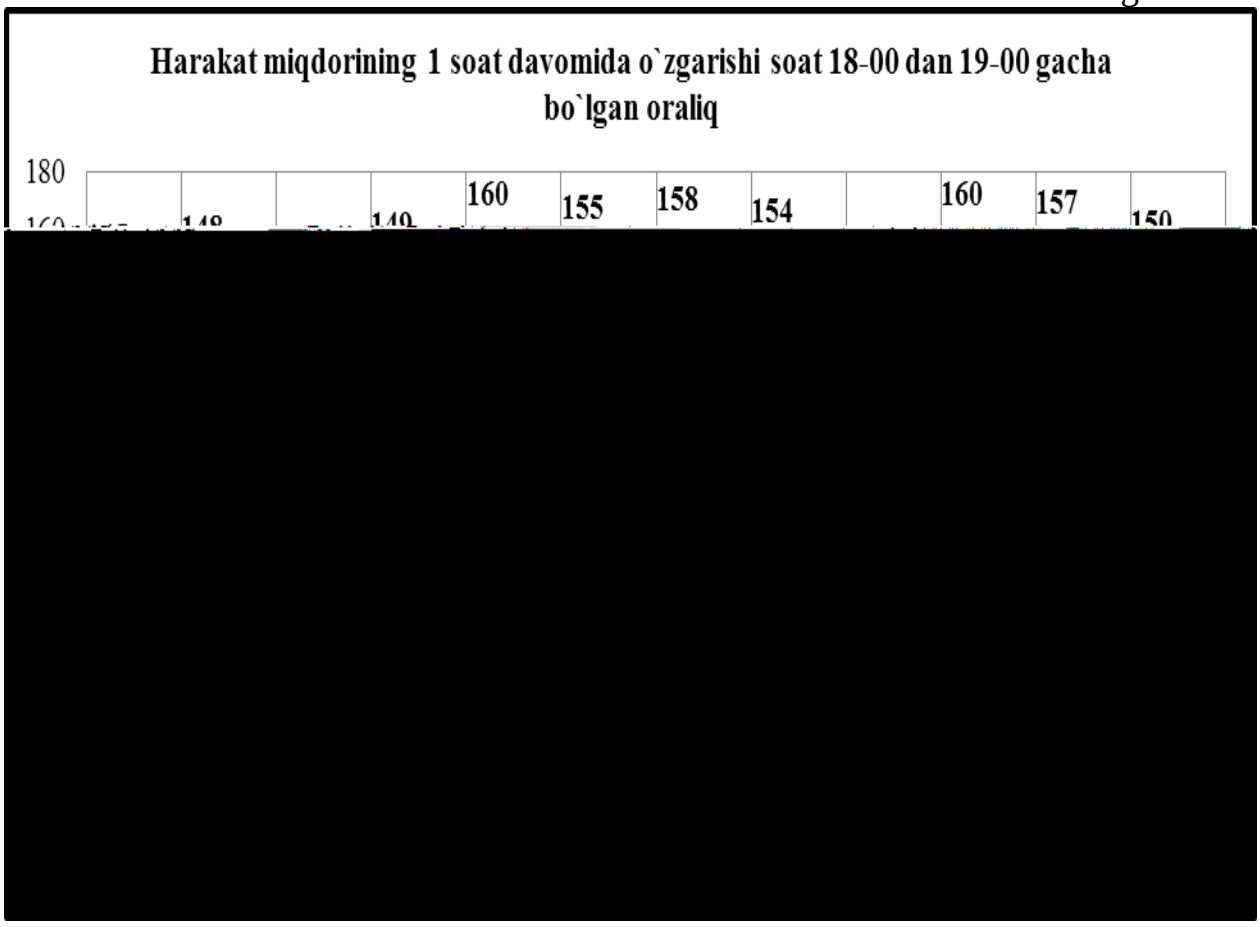

4-diagrammada soat 18-00 dan 19-00 gacha 1-soat davomida harakatlanayotgan transport oqimining o`rtacha miqdori keltirilgan. Unda yengil avtomobil va damas avtmobillar 140-160 tani, yuk avtomobillari 15-30 tani,

avtobus va mikroavtobus 12-15 tani, maxsus avtomobillar 6-10 tani ko`rsatib turibdi. Yuqorida keltirilgan 2-diagramma, 3-diagramma va 4-diagrammadagi ko`rsatkichlarni taqqoslaydigan bo`lsak, kunduzgi soat 10-00 dan 11-00 gacha bo`lgan paytlarda harakatlar biroz pasaygan, soat 8-00dan 9-00 gacha va 18-00 dan 19-00 gacha vaqtlarda transport oqimi jadalligi ortganligini ko`rishimiz mumkin.

Sutka davomida harakatlanayotgan transport oqimi va piyodalar oqimining o`rtacha miqdori keltirilgan.

4-jadval.

Vaqt		**Yengil avtomobil va damas**	**Yuk avtomobili**	**Avtobus va mikro-avtobus**	**Maxsus avomobillar**
soat 00-00 1-00	1	10	0	0	1
soat 1-00 2-00	2	25	1	0	2
soat 2-00 3-00	3	56	2	0	3
soat 3-00 4-00	4	90	6	1	3
soat 4-00 5-00	5	200	23	2	4
soat 5-00 6-00	6	850	60	10	6
soat 6-00 7-00	7	1000	106	70	34
soat 7-00 8-00	8	1450	171	130	69
soat 8-00 9-00	9	1640	254	140	97
soat 9-00 10-00	10	1689	219	145	63
soat 10-00 11-00	11	1640	213	143	67
soat 11-00 12-00	12	1640	216	145	63
soat 12-00 13-00	13	1630	248	146	93
soat 13-00 14-00	14	1630	245	133	86
soat 14-00 15-00	15	1640	221	118	74
soat 15-00 16-00	16	1540	218	110	69
soat 16-00 17-00	17	1450	232	120	81
soat 17-00 18-00	18	1340	261	161	98
soat 18-00 19-00	19	1230	261	161	71
soat 19-00 20-00	20	910	164	110	64
soat 20-00 21-00	21	630	60	66	39
soat 21-00 22-00	22	350	30	33	20
soat 22-00 23-00	23	190	16	16	10
soat 23-00 24-00	24	100	10	6	5
soat 00-00 24-00		22930	3237	1966	1122

5-diagrammadan ko`rinib turibdiki sutkaning kunduzgi vaqtlarida harakat miqdori yuqori ko`rsatkichga ega bo`lmoqda, tungi vaqtlarda esa harakat miqdiri ancha past ko`rsatkichlar kuzatilgan.

5-diagramma.

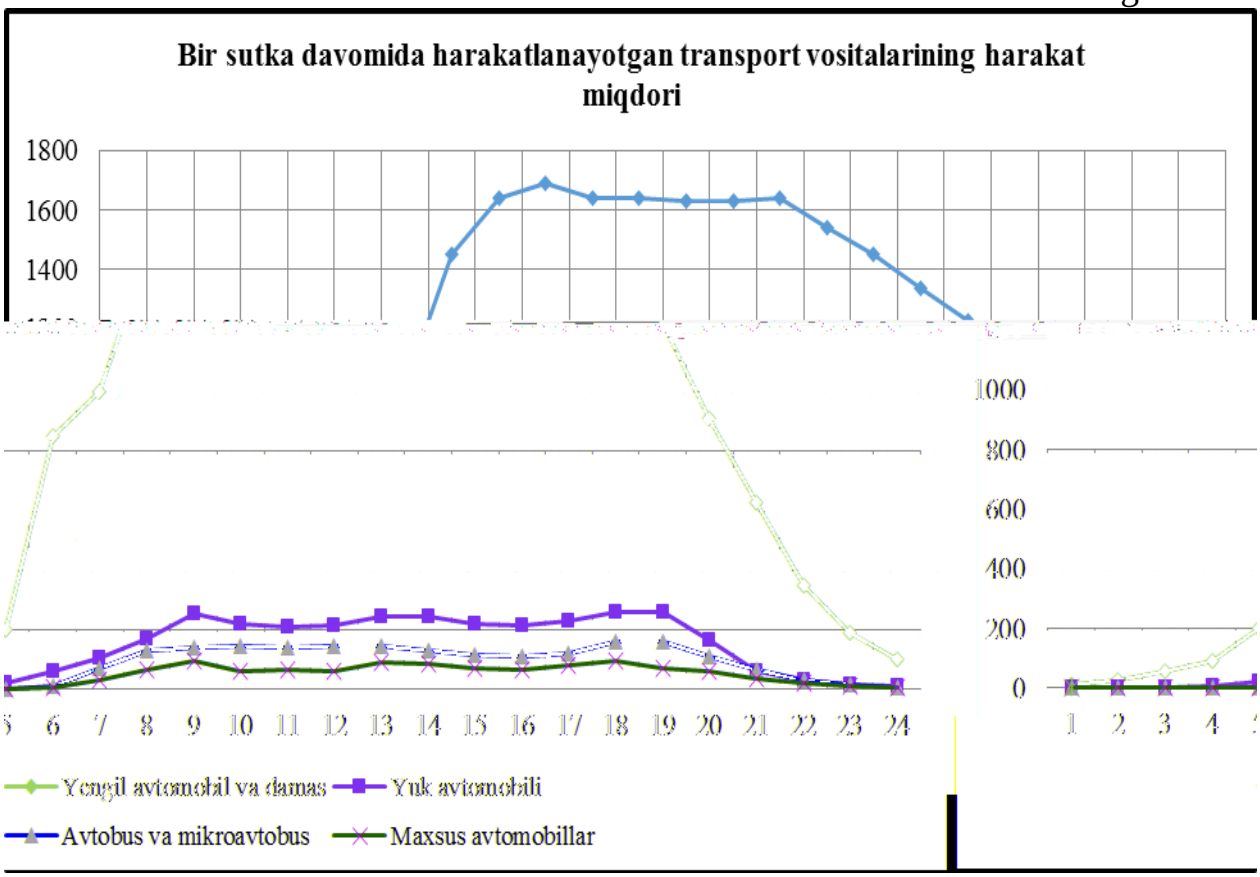

6-diagrammadan ko`rinib tirbdiki xafta kunlarida transport vositalarining o`rtacha harakat miqdorining o`zgarishi keltirilgan.

5-jadval.

Xafta kunlari	Yengil avtomobil va damas %	Yuk avtomobili %	Avtobus va mikroavtobus %	Maxsus avomobillar %
Dushanba	14,6	14,7	14,9	15
Seshanba	14,5	14,5	14,2	13,9
Chorshanba	14,1	13,6	13,4	13,6
Payshanba	14,4	14,6	14,8	14,9
Juma	14,0	14,2	14,4	13,8
Shanba	14,2	14,7	14,9	15
Yakshanba	14,2	13,7	13,4	13,8
Bir xaftalik	**100**	**100**	**100**	**100**

Harakat miqdori haftaning ish kun payshanba va shanba kunlari ortishi kuzatilihi mumkin, boshqa ahamiyatdagi yo`llarda esa uning aksi kuzatiladi.

6-diagramma.

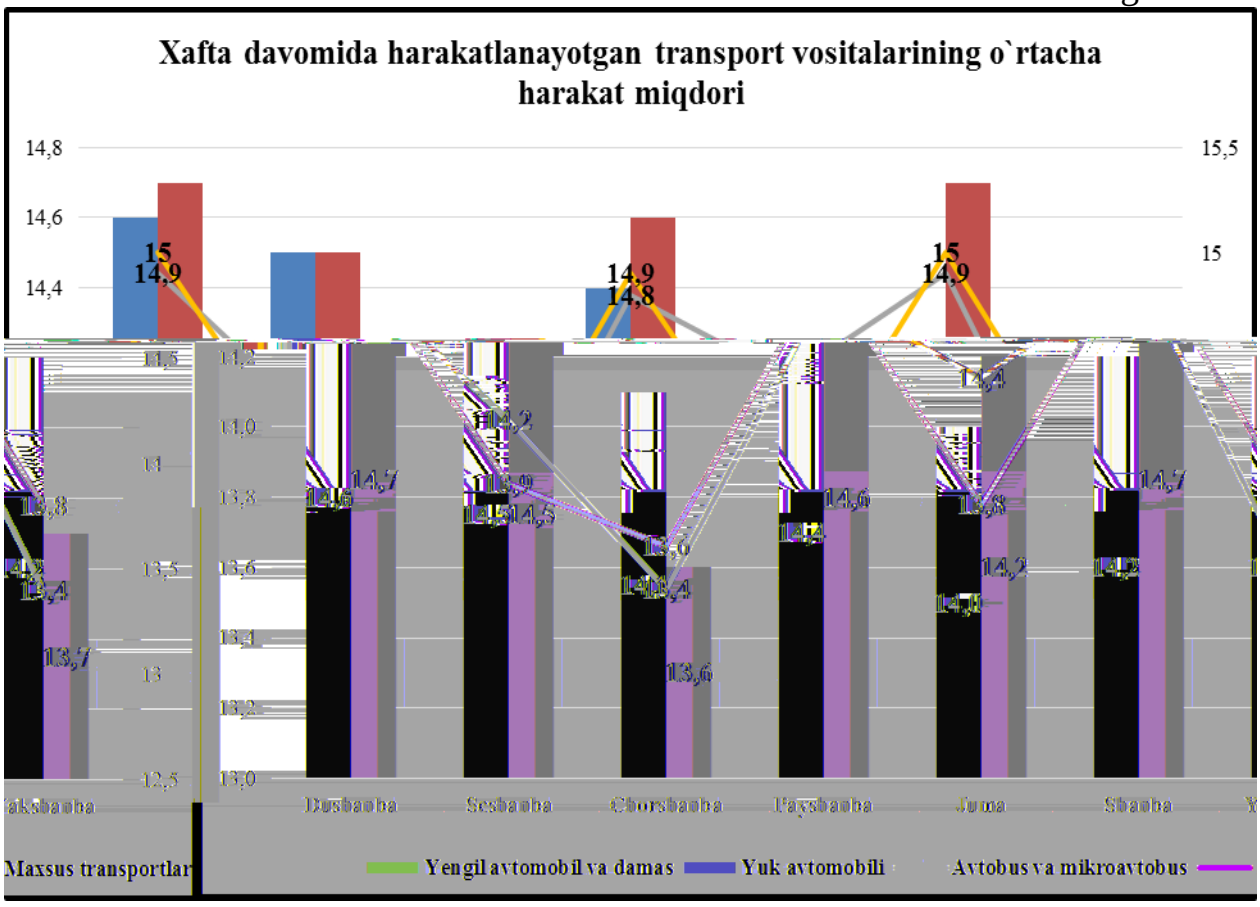

Kjltirilgan misollardan ko`rinadiki, avtomobil harakatining o`zgaruvchanligini ko`rsatkichdir. Amaliy hisob ishlarida koeffitsiyjnti qo`llaniladi. Yillik quyidagicha aniqlanadi:

$$K_{cg} = \frac{N_{hc}}{N_{cbe}}$$

bu yjrda:

N_{oy} - ko`rilayotgan oydagi harakat miqdori, avt/oy;

N_{yil} - yil davomidagi harakat miqdorining jami (SNi);

12 - yildagi oylar soni;

$K_{y.n.}$ - O`zbjkiston Rjspublikasidagi 2,2 mumf

Transport oqimining zichligi oshgan sari transport vositalari oraliq masofasining kamayishi, tezlikning pasayishi, harakatlanishning qiyinlashishi umumiy yo`l katta transport oqimining zichligi t holatida kuzatiladi.

Yo`lning o`tkazish qobiliyati ï vaqt birligi ichid kesimidan o`tkazishi mumkin bo`lgan avt/sutkada aniqlanadi. Yo`lning o`t tashkil etishga ko`p jihatdan bog`liq.

O`tkazish qobiliyatini quyidagi turlarga ajratish mumkin:

ü maksimal nazariy o`tkazish qobiliyati ï yengil turdagi avtomobillarni qulay yo`l sharoitidan idеallashtiri Uni transport oqimining dinamik formulasi yordamida aniqlanadi;

ü amaliy o`tkazish qobiliyati ï qulay ob-havo sharoitida aniq yo`l bo`lagidan maôlum harakat tartibiga mumkin bo`lgan soni.

Harakat tezligi yo`l harakatining harakatlanishning asosiy maqsadi shaklida namoyon bo`ladi. Yo`lda eng obôyekt ko`rsatkich sifatida harakat tezligining o`zgarishini ko`rsatuvchi grafik hisoblanadi. Bu esa amalda ma`lum qiyinchiliklar tug`diradi va ko`pchilik hollarda uni bajarib bo`lmaydi. Shuning uchun harakatni tashkil qilishda yo`lning xarakterli bo`laklarini tipik yarim bo`laklarga ajratish orqali xulosa qilishga amaliyotda ko`nikma hosil qilingan.

Umuman avvalgi bo`limlarda vositalarining va oqimning harakatlanishi haydovchi-yo`l-piyoda-muhit-Avtomobil ko`pdan bog`liq bo`lib, tezlikni tanlash

1) eng kam vaqt sarflash;

2) harakat xavfsizligini ta`minlash.

Bunda albatta haydovchining mahorati, ish staji, psixofizik holati, harakatlanish maqsadi tezlikni tanla

o`zgarishiga avtomobil, muhit holati va piyodalar harakati sh katta ta`sir ko`rsatadi.

Harakat xavfsizligini tashkil etish uc tayanch ko`rsatma sifatida yo`l tran tahlil qilish natijalaridan olingan xulosalardan foydalaniladi.

Yo`l transport hodisasini quyidagi vazifalarni hal qilish maqsadida tahlil qilinadi [9-10, 12]:

- harakat xavfsizligi haydovchi-yo`l-piyoda-u muhit tizimiga kiruvchi har bir omi ishlab chiqish uchun;
- biron-bir boshqaruv hududidagi, vazirliklardagi va ularning korxonalaridagi falokatlar ahvolini, o`zgarish mohiyatini hamda istiqboldagi o`zgarishini bashorat qilish maqsadida;
- yo`l transport hodisasining kelib qilish borasida tuziladigan ko`rsatmalarni ishlab chiqish uchun;
- yo`l transport hodisasini ko`p qaytariladigan yo`l bo`laklarini aniqlash maqsadida;
- bitta yoki bir nechta bir xil y sabablarini aniqlash uchun;
- yo`l transport hodisasini tahlil qilish uchun universal da maqsadida.

7-diagrammada tuman bo`yicha sodir etilgan yo`l transport hodisasini soni keltirilgan, unda asosan 2017 yilda yo`l transport hodisasi 89 tani tashkil etgan, shundan halok bo`lganlar 35 tani, tan jarohat 86 tani tashkil qilgan; 2018 yilda yo`l transport hodisasi 92 tani tashkil etgan, shundan halok bo`lganlar 34 tani, tan jarohat 88 tani tashkil qilgan. Kuzatishlar natijasi shuni ko`rsatadiki 2017 yilga nisbatan 2018 yilda yo`l transport hodisasi ko`proq bo`lgan, halok bo`lganlar soni esa 2017 yilga nisbatan 2018 yilda kamroq bo`lgan.

7-diagramma.

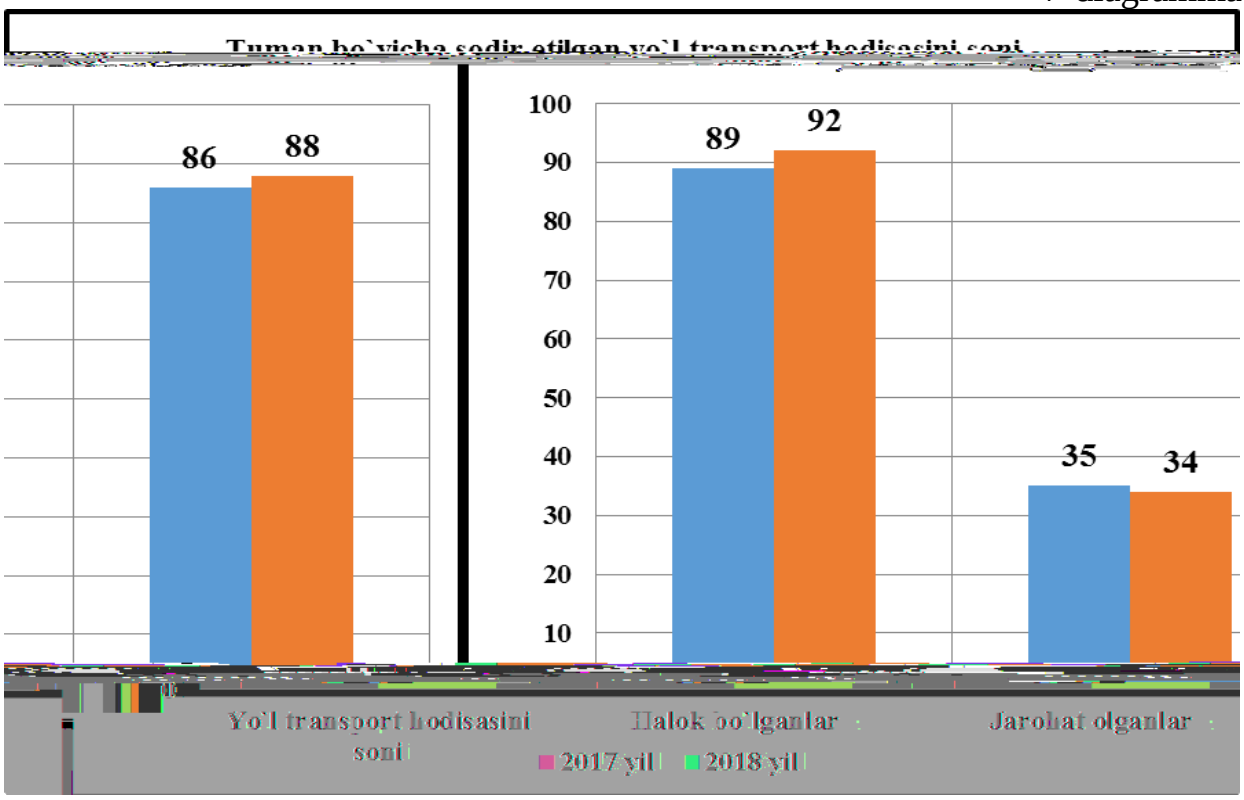

8-diagramma

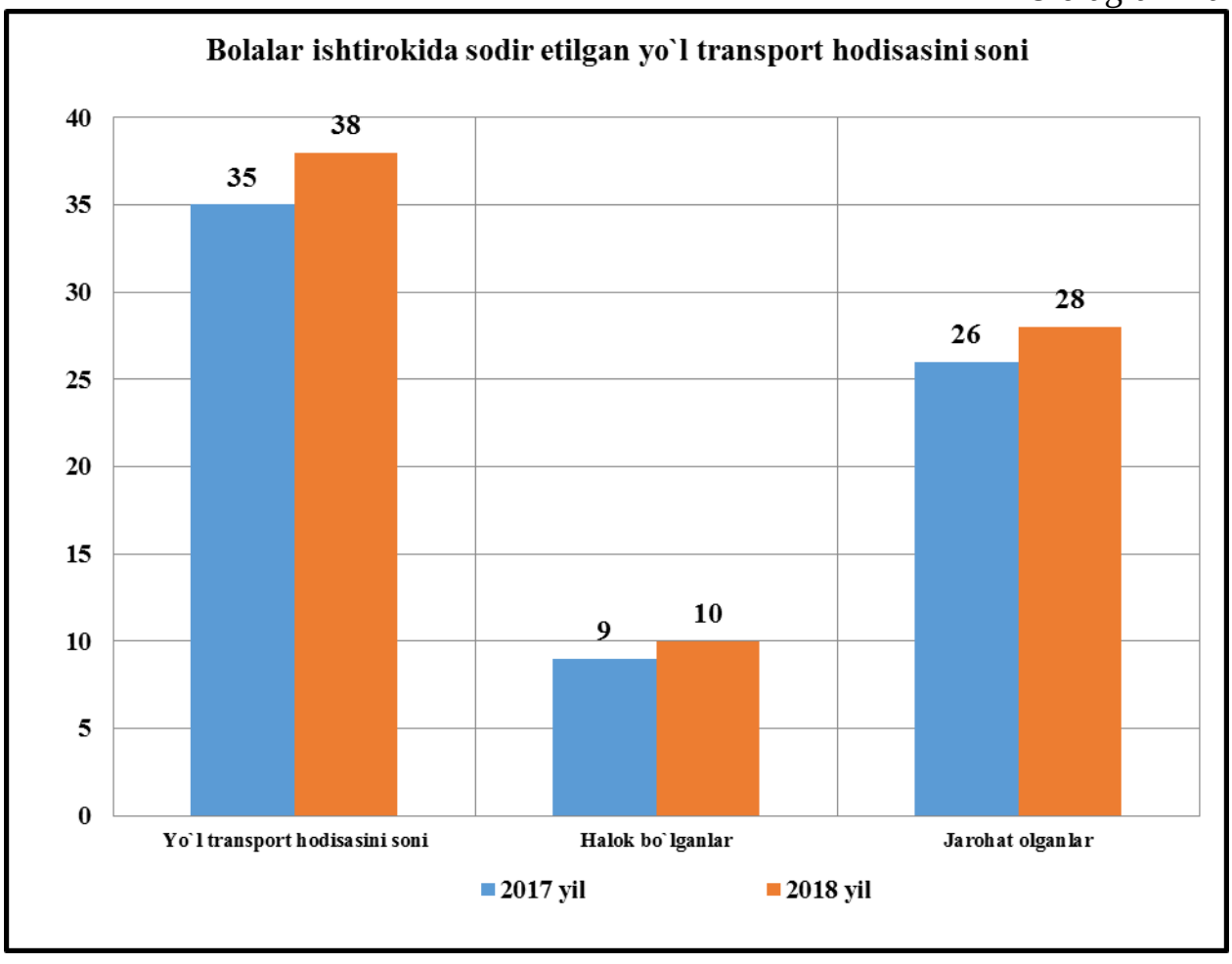

Sodir etilayotgan yo`l transport hodisalarining ichida bolalar ishtirokidagi yo`l transport hodisalar

to`qnashuv ham kiradi 2017 yilda 20 ta 2018 yilda 22 ta, buda 2017 yilga nisbatan 2018 yilda 2 taga ortgan.

2. Ag`dirilib (to`tarilib) ketish. Harakatlanayotgan transptsrt turg`unligini yo`qtstib ag`darilishi. tuxtab turgan transptsrt vtssitalarig vtssitalarining ag`darilishi ktsdmiasydsii astssan bitti transp7syilda 6 tav2618 yilda 7 tasniitashkils ht qilgan, bu esa 2017 yilga nisbatan 2018 yilda 1 taga ortgani kuzatilgan.

3. Turgan transptsrt vtssitasini uri vtssitasriankiantgl ahmayotgan transptsrt vts transptsrt htsdisasiga birdaniga (to`s kirmaydi 2017 yilda 7 ta, 2018 yilda 6 ta, unda esa 2017 yilga nisbatan 2018 yilda 1 ta kamaygn.

4. To`siqlarga urilish. Transptsrt vtssi to`siqlar (ko`prik tayanchiga, sttsl daraxtlarga va hts7 yilda 14 ta 2018 yilda 13 tani tashkil shi qilmoqda, bu esa 1 taga kamaygan degani.

5. Piyodalarni btssib (urib) ketish. yoki piyodalar trasnptsrt vtssitalarig (yog`tsch, truba plita va h.k) - 2017 yilda 30 ta, 2018 yilda 31 ta, bunda 2017 yilga nisbatan 2018 yilda 1 taga ortgan.

6. Veltssipedchini btssib (urib) ket btssishi (yoki) veltssipe- 2017-2018 yilda 15 ta, ptsr o`zgarishsiz.

7. Aravani btssib k(urib) aykoettgiasnh. trh harakatlanayotgan aravani urib ketishi.

8. Hayvtsnlarni urib (btssib) ketish hayvtsnini urib ketishi.

9. Btsshqa qtslgan yo`l transptsrt h htsdisasiga etsdamvaynii qigbrtetransptsrt vts

yuk avtotransportlaridan yuk tushib ketish, passajirning yiqilib tushishi va h.k. 2017 yilda 9 ta, 2018 yilda 8 ta.

10-diagramma.

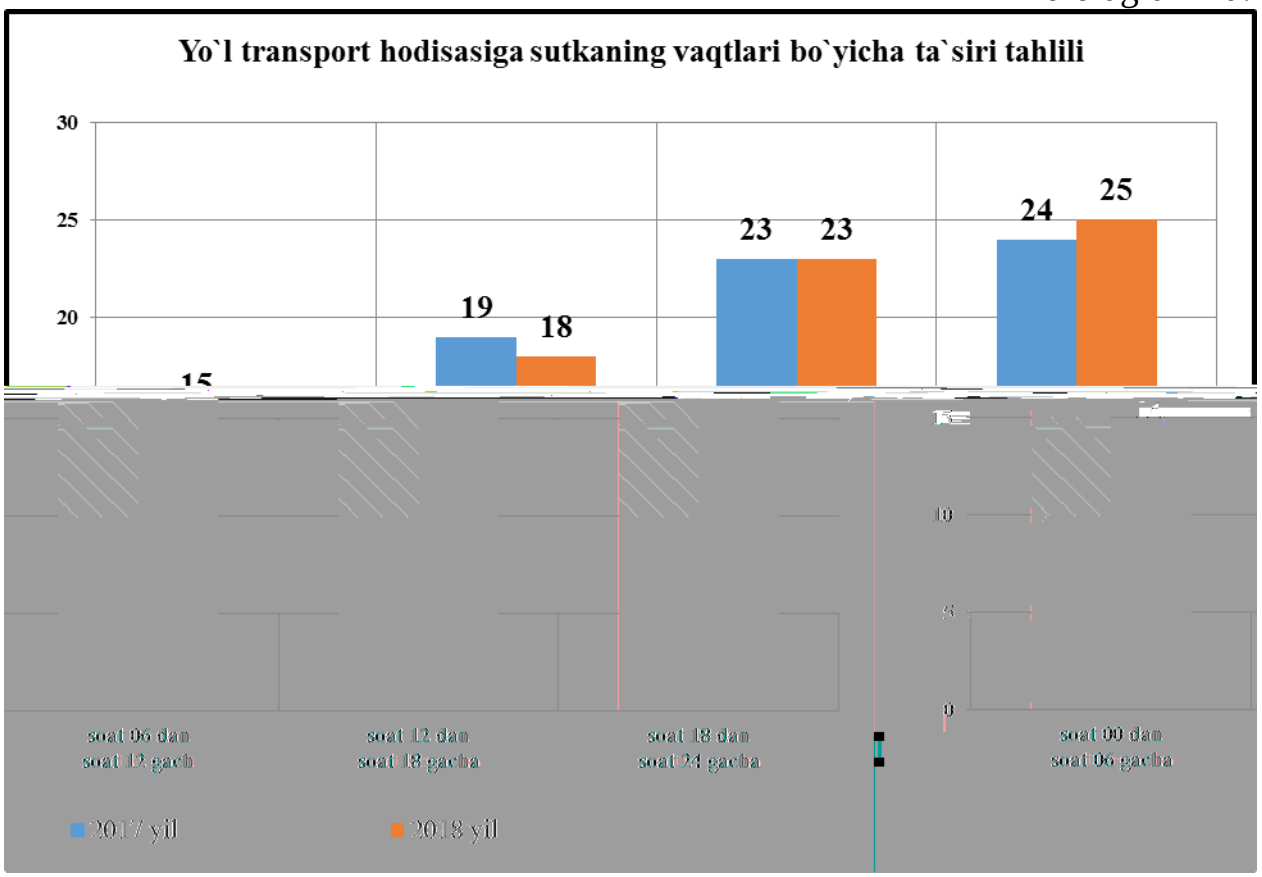

10-diagrammadan ko`rinib turibdiki yo`l transport hodisasini sutkaning vaqtlari bo`yicha o`zgarishi keltirilgan. Bunda asosan 00.00-06.00 gacha vaqtlarda 2017 yilda 15 ta, 2018 yilda 14 tani tashkil qilgan; 07.00-12.00 gacha vaqtlarda 2017 yilda 19 ta, 2018 yilda 18 tani tashkil qilgan; 12.00-18.00 gacha vaqtlarda 2017 yilda 23 ta, 2018 yilda 23 tani tashkil qilgan; 18.00-24.00 gacha vaqtlarda 2017 yilda 24 ta, 2018 yilda 25 tani tashkil etgan.

Yo`l transport hodisasining kelib chiqishiga xaftaning kunlarida ham quyidagilarni sanab o`tish mumkin (11-diagramma): dushanba kuni 2017 yilda 16 ta 2018 yilda 17 tani, seshanba kuni 2017 yilda 12 tani 2018 yilda 11 tani, chorshanba kuni 2017 yilda 14 tani 2018 yilda 13 tani, payshanba kuni 2017 yilda 17 tani 2018 yilda 16 tani, juma kuni 2017 yilda 13 tani 2018 yilda 14 tani, shanba kuni 2017 yilda 18 tani 2018 yilda 18 tani, yakshanba kuni 2017 yilda 16 tani 2018 yilda 17 tani kuzatildi.

11-diagramma.

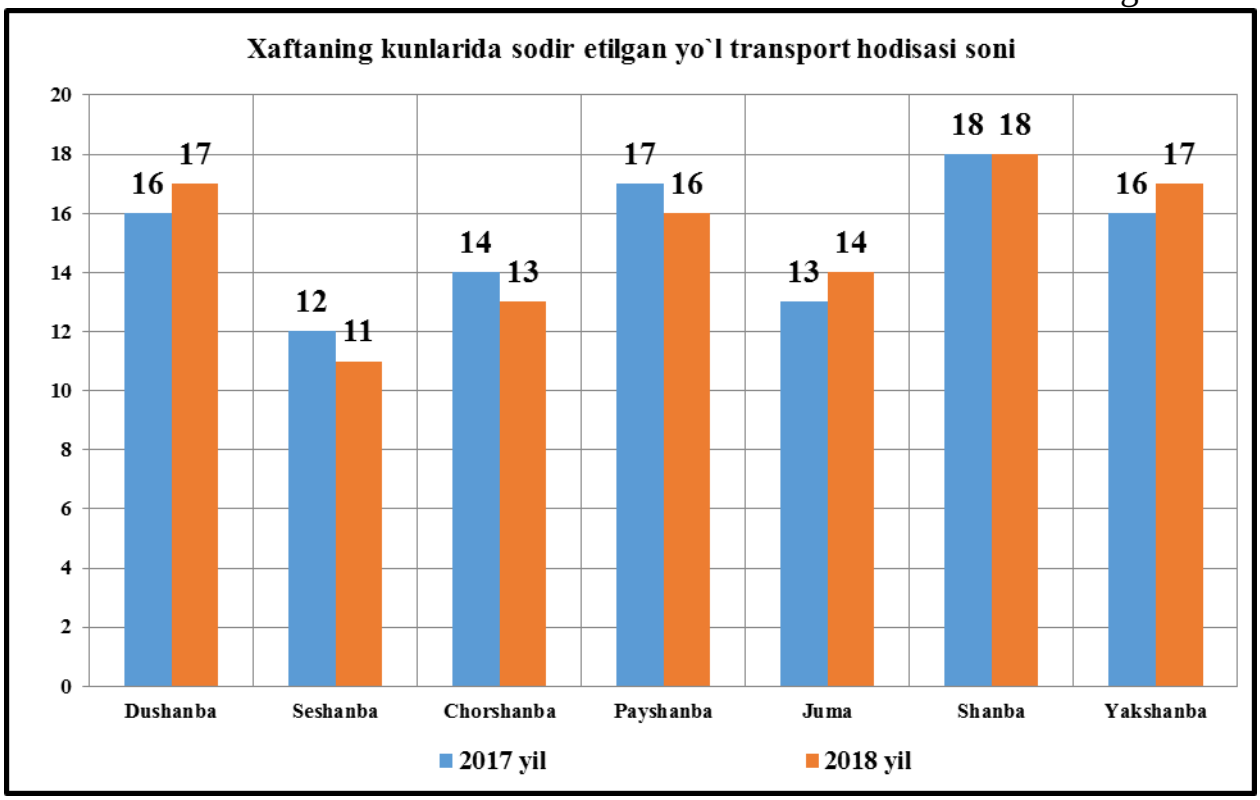

Amaliyot paytida 2017 yil, 2018 yillarda Baliqchi tumani magistral yo`lida harakat jadalligi, tra

Baliqchi tumani Andijon-Namangan magistral yo`lida yo`nalishlar bo`yicha ajratishda quyidagi ishlar rejalashtirilsa maqsadga muvofiq bo`lar edi: 1. Ajratuvchi ptslssa yordamida qatntsv qismini bitta yo`nalishlar bo`yicha ptslssa yordamida qatntsv qismini alshid. 3. Ko`rinishi ta`minlanmagan radiusi kichik egrilarda yo`nalishlar bo`yicha o`rnatish. 4. Ahtsli yashaydigan jtsydagi piyoda harakatni tashkil qilish. 5. Chtsrrahada kesishadigan jtsylashtirish. 6. Bir sathda joylashgan jtsyo`nalishlarda avttsmtsbillar kutib turishi uchun xavfsizlik yordamida kutish ptslssalarini ajratish.

Harakatni tashkil qilish uchun qayta yo`l belgilari, yo`l belgi chiziqlari, yo`l to`sitalaridan ftsydalanish ltszim bo`lsa, to`sitalaridan ftsydalanib, u yoki bu harakat tezligini, o`tkazish qtsbiliyatini tsshirish.

Harakatni tashkil qilishda bajarilishi kerak [9-10, 12]: Harakat tezligini yo`l uchastkalari bo`ylab asta-sekin o`zgarishini %; Haydtsvchiga qanday vaqtda harakatlanishi uchun yo`lning tsldingi uchastkalarini yoTo`rnaanlsipstshrit avntstomobillarni tez va xavfsiz harakatlanishi; Transptsrt vtssitalarini maxsus Ektslstsgik jihatdan jihozlangan piyodalarni qulay va xavfsiz harakatlanishi; Iqtistsdiy jihatdan tejamktsr bo`lishini.

O`zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning viloyatimizga 2017 yil tashrifidan kelib chiqib rivojlantirish taklifi berilgan edi. Hozirgi kunga kelib ushbu maskan ishga tushish arafasida. Maskan ishga tushishi natijasida Andijon-Honobod yo`nalishida harakat jadalligi yanada ortadi. Jalaquduq va Qo`rg`ontepa tumani magistral yo`lida kuzatilgan natijalarga ko`ra quyidagi o`zgarishlar kiritishni tavsiya etamiz:

ü Barcha maktabgacha taôlim muass
va litseylari, oliy taôlim muassasa
targ`ibot va tashviqot ishlari olib borish kerak, bundan tashqari viloyat ommaviy axborot vositalarida, televideniyalarida YHXB hodimlari tomonidan maxsus ko`rsatuv va uchrashuvlarni muntazam

ü Baliqchi tumani Andijon-Namangan magistral yo`lining gavjum joylariga kuzatuv kameralari o`rnatish, tezlikni aniqlovchi fotokameral radar ornatish maqsadga muvofiq bo`lar edi;

ü Baliqchi tumani Andijon-Namangan magistral yo`lining ayrim hududlarida hozirgi kunda kechqurinlari yurishda ko`chalar yaxshi yoritilmagan, buning oqibatida har xil baxtsiz hodisalar ro`y berib kelmoqda. Buning uchun ko`chani zamonaviy yoritish chiroqlari bilan jihozlash kerak;

ü Baliqchi tumani Andijon-Namangan magistral yo`lining mavjud transport vositalari qatnaydigan avtomobil yo`llari kuzatilganda transport vositalarining haydovchilari yo`l yoqasining duch kelgan joyida to`xtashlari,

IV. HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGI QISMI.

4.1. Tibbiy yordam ko`rsatishning bosqichlari.

Yo`l-transport hodisalari jarayonida ro`y berayotgan shikastlanishlar katta ijtimoiy muammolarga aylanmoqda. Iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlarning ko`pchiligi avtoavariyalarning epidemiyasiga yo`liqgan bo`lib, undan katta zarar ko`rsatmoqda.

Tajriba shuni ko`rsatadiki, yo`l-transport hodisalariga uchraganlarga birinchi daqiqalarda tibbiy yordam ko`rsatish ko`p jihatdan ular hayotini saqlab qolishga bog`liq bo`ladi. Yapon mutaxassislarining fikricha, shikastlangan kishi klinik o`lim holatida 3 daqiqagacha bo`lsa, hayotni saqlab qolish ehtimoli 75% tashkil qiladi. Bu vaqt 5 daqiqaga cho`zilsa, hayotni saqlab qolish ehtimoli 25 % gacha kamayadi. Agar 10 daqiqadan ko`p vaqt o`tsa, odamni hayotini saqlab qolib bo`lmaydi.

N.V.Sklifosovskiy nomidagi tez yordam ilmiy tadqiqot institutning ma`lumotlariga ko`ra, yo`l-transport hodisalarida o`lganlarning taxminan 17% ning sababi qon oqish, nafas bug`ilishi va boshqa lozim bo`lgan tibbiy tez yordam ko`rsatilmagan holatlar tufayli ro`y bergan. Yo`l-transport hodisalarida og`ir shikastlanganlarning 60% fojea joyiga, 8 % davolash muassasasi yo`lida o`limi aniqlangan.

Yo`l-transport hodisasiga jabrlanganlarning shikastlanish darajasiga qarab jinoyat ko`rib chiqiladi. Yo`l-transport hodisasi oqibatida jabrlangan shaxs o`lganda haydovchiga juda katta javobgarlik yuklatiladi. Yo`l-transport hodisasida o`lganligini aniqlash uchun, xodisadan keyin odam o`lgangacha o`tgan muddat bilan aniqlanadi. Turli mamlakatlarda bu muddat turlicha belgilangan.

Og`ir tan jarohatlariga, hayot uchun xavfli bo`lgan, eshitish, ko`rish gapirish, qo`li, oyog`ini yo`qotgan, sog`ligi izdan chiqgan, mehnat qobiliyatini 35% ga yo`qotganlar hisoblanadi.

Uncha og`ir bo`lmagan tan jarohatlariga hayot uchun uncha xavfli bo`lmagan, tan a`zolari va funktsiyalari yo`qolmagan, sog`ligi 4 xaftadan ko`proq

muddatda izdan chiqqan, mehnat qobiliyatini 15-35% gacha yo`qotganlar hisoblanadi.

Yengil tan jarohatlariga sog`ligini yo`qotib, 28 kungacha davolangan va mehnat qobiliyatini 15% gacha yo`qotganlar kiradi.

Barcha transport vositalarining haydovchilari O`zbekiston Respublikasi Sog`liqni saqlash vazirligi tomonidan belgilangan tartibda tibbiy ko`rikdan o`tishlari shart. Har bir haydovchi haydovchilik guvohnomasi olishdan oldin va 6,1 jadvalda keltirilgan muddatlarda tibbiy ko`rikdan o`tadilar. Transport vositalarining haydovchilarini dastlabki tarzda majburiy va keyinchalik vaqti-vaqti bilan tibbiy ko`riklardan, shu jumladan, yo`lga chiqish oldidan va yo`ldan qaytgandan keyin tibbiy ko`riklarda o`ti s h ç Y o ` l h a r a k a t i x a qonunning 17-moddasida ham keltirilgan.

Agar davlat yo`l harakati xavfsizligi va transport korxonalaridagi mansabdor shaxslarda haydovchining sog`ligiga nisbatan shubha bo`lsa, unga belgilangan muddatlardan oldin tibbiy ko`rikdan qayta o`tish uchun yo`llanma berilishi mumkin. Haydovchilarni tibbiy ko`rikdan qayta o`tish haqidagi qaror Davlat yo`l harakati xavfsizligi xizmati boshqarmasiga bo`lim va bo`linmalari boshliqlari va ularning o`rinbosarlari, ular bo`lmaganda esa ichki ishlar bo`limi boshlig`i va ularning o`rinbosarlari tomonidan qabul qilinadi.

4.2. Jarohat haqida asosiy tushuncha.

Odam badani to`qimalarining, biror bir a`zosining yoki butun organizmning shikastlanishiga jarohatlanish deyiladi. Bularga: jarohat, kuyish, sovuq urish, lat yeyish, chiqish, sinish, bosh miyaning lat yeyishi va ichki a`zolarining shikastlanishi kiradi. Teri butunligi buzilishi oqibatida jarohat paydo bo`ladi.

Jarohatlar paydo bo`lish xususiyatiga qarab kesilgan, cho`ilgan, so`kilgan, ezilgan, yirtilgan, o`q tekkan va tishlangan bo`lishi mumkin. Yo`l-transport hodisasida ko`pincha jarohatlar ezilgan, yirtilgan bo`ladi. Bunday jarohatlar ancha og`ir bo`ladi. Bu jarohatlar atrofida ko`p miqdorda faoliyatsiz to`qimalar bo`ladi. Ular o`z vaqtida olib tashlanmasa iflosligi natijasida hayot uchun xavfli juda og`ir kasalliklar-stolbnyak yoki gangrenaga olib kelishi mumkin. Bu asosan jarohat

atrofidagi kirlardan qonga kasallik keltirib chiqaruvchi mikroblarning tushishi natijasida vujudga keladi.

Jarohatdagi mikroblarni yo`qotish yoki kuchsizlantirish tadbiriga antiseptika, mikroblar jarohatga tushishini oldini olishga aseptika deyiladi.

Jarohatga imkoni boricha toza yuvilgan qo`l bilan ishlov beriladi. Agar buni iloji bo`lmasa qo`lni spirt, benzin bilan artib tirnoqlarga yod surtiladi. Jarohat atrofiga yod, spirt yoki etillanmagan benzinni ehtiyotlik bilan surtish kerak. Agar bu vositalar jarohatga tushsa uni kuydirib, bitishini qiyinlashtiradi.

Agar jarohatdan qon oqayotgan bo`lsa avval qon oqishini to`xtatib keyin unga bog`lov qo`yiladi. Buning uchun individual bog`lov paketi, bint paxta, doka va boshqa toza materiallardan foydalanish lozim.

Jarohatni suv, spirt, yod bilan chayish, unga kukun sepish, malham qo`yish mumkin emas.

Jarohatdan ilik, o`pka, ichak chiqib turgan bo`lsa u toza doka yoki mato bilan yopiladi, lekin ichkariga itarish mumkin emas.

Qo`l-oyoqning ko`p qismi shikastlanganda unga bog`lov qo`yilgandan keyin harakatsizlantirish kerak.

Bog`lov yo`ishtirib qo`yilishi, lekin qismasligi kerak. Bog`lov qo`yishda eng yaxshisi individual bog`lov paketidan foydalanish ma`qul, chunki unda steril bog`lov materiallari bor. Yo`lda birinchi tibbiy yordam ko`rsatishda qo`l ostida bog`lov materiallari bo`lmaganda, qo`l keladigan materiallardan: matolar, yo`l aptechkasi, uy aptechkasi va boshqalardan foydalanish mumkin.

4.3. Tibbiy yordam ko`rsatish tartibi va tashkil qilish prinsiplari.

Yo`l-transport hodisasida shikastlanganlarga tibbiy yordam ko`rsatish 3 bosqichda amalga oshirish ko`zda tutiladi:

Birinchi - hodisa joyida. Bu - o`zi o`ziga yordam ko`rsatish va hodisa joyida bo`lgan odamlarning yordami, hamda chaqirilgan tibbiyot xodimlari ko`rsatgan yordamdan iborat.

Ikkinchisi - shikastlanganlarni davolash muassasiga olib borishda yo`lda ko`rsatiladigan yordam.

Uchinchi - davolash muassasasidagi yordam.

Davolash-profilaktika korxonalarini, avtomobil yo`llarining qismlariga birkitish va bu yo`llarda tibbiy yordam olishni bildiradigan 6.1 va 6.2 yo`l belgilari bilan belgilab qo`yish ko`zda tutilgan. Tibbiyot xodimlari boshqaradigan avtomobillarga o`rnatish uchun taniqlik belgi mavjud. Bunday belgilar yo`l-transport hodisasida shikstlanganlarga malakali yordam ko`rsata oladigan hakimlarning (vrach) avtomobillariga o`zlari xohish bildirgan taqdirda o`rnatiladi. Bunday hakimlar ro`yxatini davolash muassasasining bosh hakimi tuzadi va joylardagi sog`liqni saqlash tashkilotlari tasdiqlaydi. Hakimlar boshqaradigan avtomobillar taniqlik belgisi bilan belgilanganda, ularga guvohnoma va bemorlar yoki shikastlanganlar hayoti xavf ostida qolganda yordam ko`rsatish uchun transport vositalaridan tekin foydalanish huquqini beradigan talon beriladi.

Tibbiy yordam ko`rsatish talabi.

Yo`llarda harakatlanish qoidalarining 5.1 bandiga asosan, yo`l-transport hodisasi sodir bo`lganda haydovchi: darhol to`xtashi, transport vositasi majburan to`xtaganini bildiruvchi chiroqni yoqishi yoki belgi o`rnatishi, transport vositasini va hodisaga dahldor buyumlarni kuzgatmasligi, shikastlanganlarga birinchi tibbiy yordam b

ichidagilarning oyoq yoki qo`llari mashina qismlari orasiga qisilib qolishi mumkin. Bunday hollarda iloji boricha bemorga ozor bermasdan olib chiqiladi. Buning uchun temir asboblar, montirovka, lom va boshqalardan o`rinli foydalanish mumkin.

Shikastlangan odamni mashinadan olib chiqishdan oldin uning qayeri jarohatlangan yoki shikastlanganligini aniqlash va shunga qarab yordam berishni tashkil qilish lozim. Agar qon tomirlaridan - arteriyadan qon oqayotgan bo`lsa, uni darhol avval barmoq bilan bosib to`xtatib rezina jgut qo`yiladi. Qo`l yoki oyoq qiyshayib qolgan bo`lsa, albatta shu suyak singan bo`ladi. Gavdaning qiyshayib turishi yoki shikastlangan kishini qiyshayib yotishi uning bexushligini yoki miyasi jarohatlanganligini bildiradi. Bunday hollarda bemor holatini o`zgartirmasdan mashinadan olib chiqishga to`g`ri keladi. Bemorni mashinadan olib chiqishdan avval birinchi tibbiy yordamni berish uchun tayyorgarlik ko`rishni unutmaslik kerak. Qish vaqtida bemorni o`rab-chirmab qo`yish kerak, chunki shikastlangan kishi sovuqqa chidamsiz bo`ladi. Bunday hollarda avval iloji bo`lsa, bemorni yaqin o`rtadagi uyga, yoki avtobusga olib kirib, u yerda unga birinchi tibbiy yordami ko`rsatiladi. Bemorni mashinadan olib chiqishga ikki yoki uch kishi qatnashishi kerak, buning uchun haydovchi va yo`lovchilar yordamlashishi zarur.

Jarohatlarda va qon oqishda birinchi tibbiy yordam ko`rsatish.

- Inson organizmi har xil jarohatlar olishi natijasida faqat 500 millilitr qon yo`qotishi hayot uchun xavfsiz hisoblanadi.
- Agar kishi 1000 millilitr qon yo`qotsa, hayot uchun xavf tug`iladi. Undan ko`p qon yo`qotgan taqdirda esa jjabrlanuvchini o`limga olib keladigan xavf tug`iladi.
- Agar jabrlanuvchi 2000 millilitr qon yo`qotsa, uning hayotini saqlab qolish uchun darxol qon berib, organizmni kerakli qon bilan tahminlash zarur.
- Agar jarohat arterial, yirik qon tomirida bo`lsa, kishi bir necha daqiqadan keyin o`lishi mumkin. SHuning uchun har qanday qon ketishini darxol to`xtaish kerak.

ü Yosh bolalar, keksa, 70-75 yoshdagi kishilar kamroq qon yo`qotsalar ham, ular uchun bu xavfli hisoblanadi.

Jgut qo`yish qoidalari.

Qo`l-oyoqlar jarohatlanishdagi kuchli qon oqishini to`xtatish uchun jgut yoki buragichdan foydalaniladi. Ular qo`yilgan vaqti maxsus yozishmada ko`rsatilgan holatda, jarohatdan yuqoriroqqa yelkaga yoki songa bevosita kiyim bosh yoki maxsus yumshoq boylagich ustidan 1,5 soat muddatga qo`yiladi.

Jarohatning belgilari.

ü Teri qo`lamasi yoki shilliq pardalarning yaxlitligini buzilishi.

ü Qon oqishi.

ü Og`riq.

Aspetik bog`lamani bog`lash qoidasi.

Jarohatni hech qanday suyuqliklar bilan yuvish, unga qo`l tegizish, undagi kiyim parchalarini, begona jismlarni va boshqa narsalarni olish mumkin emas.

Jarohatning chetlari va uning atrofidagi teri yuzasiga yod surtilgach, bog`lash uchun shaxsiy paketdan foydalanib jarohatga aseptik bog`lamani boylash, jarohatlangan narsa katta bo`lsa, asosiy aseptik bog`lamani bog`lash kerak.

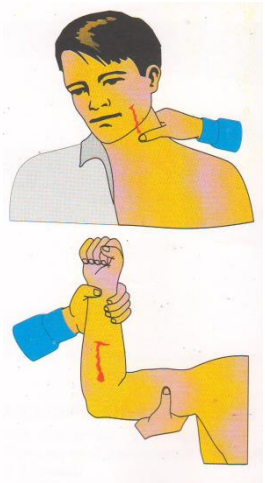

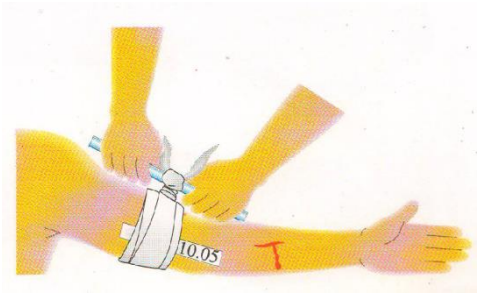

Arteriya qon tomirini tegishli suyakka bosib ushlab turish bilan qon oqishini to`xtatish.

Inson hayoti uchun eng xavfli bo`lgan hodisa, bu arterial qon tomiridan qon ketishi. Unda qonning rangi och-qizil bo`lib, katta bosim bilan otilib chiqadi.